

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

(ΜΕΛΕΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ)

Α'

•Ο ἐν Γερμανίᾳ βίος αὐτοῦ καὶ οἱ φοιτητικοὶ πνευματικοὶ ἀγῶνες

•Ο Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος εἶναι ὄντως ἡ διαπρωςπεστέρα μετὰ τὴν γενεὰν τῶν Οἰκονόμων καὶ Φαρμακιδῶν μορφή ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ τό γε νῦν ἐν τῷ τύπῳ ἦτο λίαν ἐπίκαιρος, καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἰδίᾳ ὁμως καθόσον οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῶν περὶ ἐνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐνεργειῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ εἰσήγαγεν ὄντως οὗτος τὴν ἀσφαλεστέραν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐξακολουθοῦσιν ἐξελισσόμεναι αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν συνεννοήσεις ἐπ' ἐσχάτων ζωηρότεροι ἐπαναληφθεῖσαι λόγω τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ μόνον εἶναι ἄξιον ν' ἀπαθανάτιση τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἱεράρχου. Εὐστόχως ὄθεν ὁ κ. Μπαλάνος ἠθέλησε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸ φῶς τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ εἰκόνα, λίαν φιλοτίμως ἀμιλλώμενος νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ τὰ τέως βραχέα περὶ αὐτοῦ βιογραφήματα¹. Εἶναι δὲ πολῦτιμοι αἱ τοιαῦται περὶ τῶν νεωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν μονογραφίαι, αἵτινες μετὰ τὴν τετιμημένην ξυνορίδα τοῦ Γούδα καὶ Σάθα οὐδένα σχεδὸν εὔρον θεράποντα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου. Λίαν δὲ παρήγορον ὄτι λαϊκὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ, ὁ κ. Μπαλάνος, φιλοτιμεῖται νὰ καλλιεργήσῃ τὴν φιλολογίαν ταύτην τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας ἀνδρῶν². Ὁμολογοῦμεν δ' αὐτῷ χάριτας προτάξαντι οὕτω *τηλαυγὲς πρόσωπον*, εἰς ὃ ἔποβλέποντες δύνανται νὰ ἐμφορῶνται οἱ νεαροὶ λευίται ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος· διότι κατὰ τὸν Ἐμμ. Κόκκινον δύνανται *«νὰ θεω*

1. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (1827-1875) ὑπὸ Δημ. Μπαλάνου, ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» Τομ. Α (1903) σ. 41-67 καὶ 180-201. Πρὸ τούτου ἔγραψαν ὁ Ἀκύλας μὲν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ (1901), βιογραφικὰ δὲ τὸ Ἐθν. Ἡμερολόγιον (1868) καὶ τὸ Βυζαντινόν (1888) σύντομα μὲν ἀλλ' ἀδρά, ὅπως καὶ ὁ σεβ. Ἱ. Βελανιδιώτης ἐν τῇ Τεργεσταίᾳ Ν. Ἡμέρα (1907) ὑπερασπίζων δι' ἐμβριθοῦς καὶ καλλιεποῦς πραγματείας τὸν Λυκοῦργον ἐναντίον τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρούτσου.

2. Τῷ 1920 ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε «Τὸν Ἀπόστολον Μακράκην» ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμῷ» ἔτ. Δ' σ. 65-12 καὶ τὸν «Ἰσίδωρον τὸν Πηλουσιώτην (1922) εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας φιλολογίαν ἀνήκοντα.

ρηθῆ ὁ ἀείμνηστος ὡς ὁ εὐγενέστερος ἐν ἡμῖν τύπος τῆς ἀρχιερωσύνης ὡς καὶ ἡ τιμιώτερα τοῦ θειοτάτου αὐτῆς ἀξιώματος ἐκδηλώσις»¹ καὶ τοῦτο καὶ ἐμὲ οὐδεμίᾳ τυγχάνει υπερβολῇ. Τοιοῦτον οὖν ἀνδρῶν τὸν βίον καὶ τὴν δρασὶν ἐκτιθέμενός τις ὀφείλει πρὸ παντός μὲν νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν καὶ ἐντελῶς ἐξαντήσῃ πᾶσαν ἔγγραφον μαρτυρίαν, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ τὴν κοινὴν περὶ αὐτῶν δέον νὰ ἐξιχνιάσῃ ὑπόληψιν καὶ ἐπὶ πλέον νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ πάντων τούτων ἔννοιαν, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ οὕτω ἀπληκρῖβωμένην καὶ τελείαν τὴν εἰκόνα αὐτῶν. Ἐὰν μὴ συνδράμωσι παρὰ τῷ βιογράφῳ ταῦτα πάντα, δὲν πρέπει νὰ σπεύδῃ ἐπὶ τὸ ἔργον, χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν², ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται». Τοιοῦτό τι παραπλήσιον, ἵνα μὴ εἶπω χεῖρον, προκίπτει καὶ ἐκ τῆς εἰρημένης βιογραφίας τοῦ Λυκούργου, ἣν ἐτέχνογράφησεν ὁ κ. Μπαλάνος, τὰ μέγιστα, ὡς ὁ λόγος δεῖξει, ἀδικήσας τὸν ἀείμνηστον ἱεράρχην, καὶ ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἶπω, ὅτι ἔπαυεν οὗτος, ὁ ἄλλως ἱκανὸς τὰ τοιαῦτα, ὅ,τι τις πρωτόπειρος ζωγράφος, ὅστις λίαν ἐπιτυχῶς τὰ καθ' ἕκαστον τῆς εἰκόνης φιλοτεχνήσας, ἀπέτυχεν ὁμῶς εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ προσώπου. Τοῦτο δὲ συνέβη τῷ κ. Μπαλάνῳ, φρονῶ, τὸ μὲν διότι δὲν ἐξήντησε πάσας τὰς πηγὰς, τὸ δὲ διότι δὲν διέγνω τὸν ἀληθῆ τοῦ Λυκούργου χαρακτήρα ὡς ἐπιστήμονος καὶ ἀρχιερέως³ οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ διότι ἀπροῖξ καὶ ὡς εἰπεῖν ἀπὸ ρυτῆρος ἠκολούθησε τῷ μακαρίτῳ Διομήτῃ Κυριακῷ, ὅστις εἰς σφοδρὸν καὶ προσωπικὸν περιῆλθεν ἀγῶνα πρὸς τὸν Λυκούργον. εἶναι δὲ γνωστὴ τοῖς πᾶσιν ἡ κριτικὴ τοῦ Κυριακοῦ δεινότης καὶ μάλιστα ὅταν ἦγετο ἐκ πάθους, ὡς συμβαίνει ἐν προκειμένῳ. Οὕτως ὁ κ. Μπαλάνος παρεσύρθη καὶ παρὰ τοῦ ἑτέρου ἐπικριτοῦ καὶ κατηγοροῦ τοῦ Λυκούργου τοῦ Ἰ. Βαλέττα, ὅστις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀξιόπιστος, καθόσον ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ἐν τῇ πάλῃ, κατηγορεῖ τὸν ἀντίπαλον, ἵνα μειώσῃ τὴν ἐκ τῆς ἠττῆς ἐντύπωσιν. Ὡς γνωστὸν τοιοῦτοι μάρτυρες ἐπὶ δικαστηρίῳ ἀσυζητητῆ ἀπορρίπτονται. Καὶ ἐκφρασθῶμεν περὶ αὐτῶν σαφέστερον. Ὁ μὲν Βαλέττας συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου καινοτομῶν ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως⁴ καὶ ἀπεδοκιμάσθη ζωηρῶς ὑπ' αὐτοῦ, ὅτε πρὸς δικαιολογίαν ὁ Βαλέττας συνέγραψε τὴν «Ἐπιστολιμαίαν διατριβὴν κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ἔννοητόν ἐστὶ πρὸ τοῦ θ' ἄρθρου τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως τὸ ὄημα πίστεύω», ἔργον πολυσέλιδον ὅσον καὶ σχολαστικόν. Ἐνταῦθα σφοδρῶς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τοῦ Λυκούργου. Ὁ δὲ Κυριακὸς ἀείποτε μὲν ἀντιπαθῶς πως εἶχε πρὸς τὸν ὁμότεχνον αὐτοῦ, ἠῤῥησε δὲ τὸ πάθος,

1 Ὁ ἐπιμνημόσυτος πρὸς Λυκούργον λόγος οὗτος τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου, ἀληθὲς ἀριστούργημα, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Αἰῶνι» 27 Δεκ. 1875, στερούμενος ἐνταῦθα τῆς ἐφημερίδος ποιῶμαι χρῆσιν αὐτοῦ ἀπὸ τετραδίου.

2 Θεοκ. 2, 35, 2.

3 Τὰ ταῦ ἐπισοδείου τούτου ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ κ. Μπαλάνου «Θεολογία» Α' σ. 188

τοῦτο εἰς ὑπερβολήν, ἀπ' ἧς ὁ Λυκούργος ἀπὸ τῆς καθηγεσίας προήχθη εἰς τὴν ἀρχιερωσύνην καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ ποσῶς ὁ Κυριακὸς ὅτι ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὑπάρχει ἀπόστασις τις, καὶ ὅτι ἔδρα καὶ θρόνος δὲν εἶναι ταυτόσημα. Ἀπὸ τῆς ἔδρας ὁ θεολόγος εὐκόλως δύναται νὰ προσανατολιζῆται πρὸς τὰς ἐκάστοτε νέας ἀπόψεις τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐλευθέρως τολμᾷ νὰ ἐξαγγέλλῃ ταύτας πρὸς τοὺς ἀκροατάς, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ θεσμοὶ αὐτῆς ἀποτελοῦσιν αἰωνόβιον καὶ δυσαιόρητον καθεστὼς βαθέως ἐρριζωμένον ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν· ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, ὁ ἀληθῶς κυβερνήτης ψυχῶν, ὀφείλει μὲν νὰ προσαρμόζῃται πρὸς αὐτό, νὰ ἐργάζεται δὲ ἐνδελεχῶς, ἀλλ' ἀπορούτως καὶ μετὰ περινοίας ἀναθεωρῶν καὶ μεταρροθιμίζων, πᾶν τὸ χρῆζον διορθώσεως καὶ βελτιώσεως. Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ προιδεῖσθαι καὶ παρασκευάσῃ οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε πᾶσα μεταρροθίμις νὰ φαίνεται μᾶλλον ὡς ἀπαύγασμα τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ, ἢ ὡς ἐπίταγμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὀρθοφροσύνης. Βεβιασμένοι καὶ ἀνυπολόγητοι ἐνέργειαι, καὶ οἰαδήποτε ἐπανάστασις οὐδέποτε ἔφερον τὸ προσδοκώμενον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποτελεσμα. Ταῦτα μὴ εἰδὼς ὁ μακ. Κυριακὸς εὔρισκε τὸν Λυκούργον πρὶν μὲν εὐπαρησιαστον καὶ ἐλευθερόφρονα, ἐσῦστερον δὲ συνεσταλμένον καὶ συντηρητικὸν καὶ ἀπορεῖ διὰ τοῦτο, καὶ ἀκαδέκτως καταφέρεται κατ' αὐτοῦ, δραττόμενος ἐκάστοτε ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ ἀπὸ ἀσημάντων τινῶν τῆς εὐκαιρίας πρὸς ὕβριν καὶ κατηγορίαν, ὅτε μὲν διότι νομίζει ὅτι δὲν συμπαθεῖ τὸν εὐνοούμενον αὐτῷ Λάταν, ὅτε δὲ διότι δὲν συνεμερίζετο τὰς ὑπὲρ τῆς τετραφώνου μουσικῆς γνώμας, ἣν ὁ Κυριακὸς ἐθεώρει ὡς «τελειοποίησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς μονοτονίας»¹. Ὅταν τις διεξέρχεται τὰ τοιαῦτα καὶ ἀναγινώσκει τὰς ὕβρεις καὶ κακολογίας μεθ' ὧν συνοδεύονται, ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως τὸ παράλογον τοῦ γράφοντος πάθος.²

Πρὸ τῶν τοιούτων δεινῶν κατηγορῶν ὁ κ. Μπαλάνος ὀρωδήσας ἀφῆκεν ἀνυπεράσπιστον τὸν πελάτην, ἀφελέστατα δὲ οὗτος ἐκ cathedra ἀποφαίνεται καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς μάλιστα ἔδρας, ἀπ' ἧς ἡ εὐγλωττία καὶ τὸ ὕψος τῆς διδασκαλίας ὡς καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ Λυκούργου ἀφῆκεν ἀνεξάλειπτα τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως, αὐτοῦ καὶ δημοσιεύει αὐτὸς ὁ ἀλείπτῃς τῶν τῆς Ἐκκλησίας στρατιωτῶν τὰ ἀξιόλογα ταῦτα περὶ τοῦ ἱεράρχου ἐκείνου, ὅστις καὶ εἰς τρίτην ἤδη γενεάν θεωρεῖται ἡ ἀριπρεπεστέρα τῆς Ἐκκλησίας δόξα. «Ἡ διαφορὰ δὲ τοῦ καθηγητοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ ἀρχιερέως Λυκούργου εἶναι ἐν ἐπιπλέον παράδειγμα ὁπόσῃν τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὸ περιβάλλον ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ὑποκειμενικότητος ἐκάστου»³, καὶ σύννοιδεν οὐδόλως ὁ σοφὸς καθηγητῆς, ὅτι ταῦτα λέγων κατηγορεῖ ἑαυτοῦ καὶ κολαφίζει δεινῶς αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιον ὅπερ δικαίως

1. Ἴδε Ὁρθ. Ἐπιθεώρ. Α' 1870 σ. 148 σ. 2

2. Ἐπιθι Θεολογ. Α' σ. 64 ἔ.

3. Θεολ. Α' σ. 67.

ἐγκανγᾶται καὶ ἀξίως γεραίρεται ἐπὶ τοῖς τροφίμοις αὐτοῦ, οἵοναι δ' αἰσθανθεὶς τὸ τῆς γλώσσης αὐτοῦ ὀλισθηρὸν ἐπιφέρει ἀμέσως. «Πάντως ὅμως ὁ Λυκούργος ἦτο ἢ διαπρεπεστέρα μορφή τῆς συγχρόνου ἱεραρχίας, καὶ ὅταν τελευτῶντος τοῦ 1869 ἐδημιουργήθη τὸ ζήτημα τῆς πληρώσεως τοῦ Ἁλεξ. θρόνου τὸ ὄνομα τοῦ Λυκούργου ἐφέρεται ἐν τοῖς πρώτοις ὡς ἑνὸς τῶν ὑποψηφίων διὰ τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα» Καὶ ταῦτα γράφει ἐν ταῦτῳ ὁ κ. Μπαλᾶνος, ἦτοι ἐξετάζων μὲν τὸ Λυκούργον ὡς ἀρχιερέα, ἀποφαίνεται «ὅτι παρ' ἀνδρὸς οἷος ὁ Λυκούργος ἠδύνατό τις ν' ἀναμένῃ νὰ δώσῃ ἄλλην κατεύθυνσιν εἰς τὴν διανοητικότητα τοῦ ποιμνίου του»² ἐν τέλει δὲ οἰονεὶ ἐπιλαθόμενος τούτων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων ἐπιλέγει: «Καὶ ἡ ἀρχιερατικὴ του δραῖσις, καίτοι ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς του τοιαύτης θάμεινῃ ἀλησμόνητος, καὶ διὰ τὰ ποιμαντορικὰ καθ' ὅλου χαρίσματα. ἄτινα ἐπεδειξάτο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχιερωσύνης του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξιοπρεστάτην ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσώπησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ»³ Ταῦτα ὅμως, ἀποτελοῦσι σχῆμα ὀξύμωρον καὶ πλήρη ἀντίφασιν. Πότερον νὰ πιστεύῃ τις τὸν Μπαλᾶνον τοῦ 1ου τεύχους τῆς «Θεολογίας» ἢ τὸν τοῦ 3ου, τὰ πρῶτα ἢ τὰ ὕστερον λεχθέντα; Ἄλλὰ τὸ καιρὸν τραῦμα, ὅπερ κατήνεγκεν ὁ κ. Μπαλᾶνος κατὰ τοῦ ἀεμνήστου ἱεράρχου, εἶναι ὅτι παρουσιάζει αὐτὸν ἐνώπιον ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, στηριζόμενος ταῖς μαρτυρίαις τῶν εἰρημένων δύο κατηγορῶν, πρεσβεύοντα δύο Πίστεις, ἅς δίκαν ἐνδύματος ἤλλασσε κατὰ τὰς περιστάσεις ὅπως ὁ χαμαιλέον ἀλλάσσει τὴν ἑαυτοῦ μορφήν συμμορφούμενος πρὸς τὸ ἔδαφος. Ἴδου τὸ τρομερὸν συμπέρασμα εἰς ὃ τοσοῦτον ἀβασανίστως καταλήγει ὁ κ. Μπαλᾶνος, προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἀντιλεγόμενα: «Πιθανὸν καὶ πάντες οἱ ἀνώτεροι λόγοι νὰ συντελέσαν νὰ ἐμπεδωθῇ παρ' αὐτῷ ἡ θεωρία τῶν δύο πίστειν, καθ' ἣν ἠδύνατό τις νὰ ἔχη ἰδιωτικὴν πίστιν δι' ἑαυτὸν καὶ δημοσίαν πίστιν διὰ τὸ ποιμνιον «τὰ μὲν οἴκοι φιλοσοφῶν τὰ δ' ἔξω φιλομνηθῶν», κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ Πτολεμαῖδος Συνεσίου»⁴.

Ταῦτα ἀναγνοὺς περὶ τοῦ αἰοιδίμου ἀνδρὸς λεγόμενα, ἐταράχθην μεγάλως, ὡς ὅταν συναντᾷ τις ἀπροσδόκητόν τι, ἦρχισα αἰσθανόμενος πράγματι κλονισμόν εἰς τὰς πεποιθήσεις μου, καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ Λυκούργου ἐνθουσιασμόν, ὃν εἶχον ἐμφορηθῆ ἔξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἔτυχε νὰ ἀναγνώσω περὶ αὐτοῦ καὶ ἔξ ὅσων ἤκουσα περιαρδόμενα μειούμενον. Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα ἦσθανόμην, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ ἱεράρχου ἀνάστημα ὠρθῶθη ἀπειλητικὸν ἐνώπιόν μου, ὡς τὸ φάσμα τοῦ Πατροκλου πρὸ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ζωηρὰ ἀντίχει εἰς τὴν ψυχὴν μου ἡ φωνὴ αὐτοῦ.

1. Αὐτ.

2. Θεολογ. Α' τευχ. 1 σ. 67.

3. Αὐτ. τευχ. 2. σ. 201.

4. Θεολογ. σ. 66.

ζητοῦντος δικαιοσύνην. Ἦτο τόσῳ ἐπιτακτικῇ ἢ ἀξίωσις αὕτη ὅσῳ καὶ ἡ ἀπαίτησις τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς «Θεολογίας» ζητούντων ἰκανοποίησιν καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ σεπτοῦ αὐτῶν εἰδώλου, οὕτως ἀσυμπαθῶς κατακρημνισθέντος, κατ' ἀκολουθίαν ἠσθάνθη καὶ ἐγὼ ὄλον τὸ βάρος τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως πρὸς τὴν ὁσίαν τοῦ ἱεράρχου μνήμην, τόσῳ ζωηρὰν ἐνταῦθα ἐν Ἀγίῳ Ὁρει διασωζομένην, καὶ δὴ εἰς τὴν γεραρὰν ταύτην Λαύραν, ἣτις ἐγκραυχᾶται ὅτι συγκαταλέγει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς ἰ ἀνέβαλον ἐπὶ πολὺ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ διανοίξω τὰς σελίδας τοῦ περισπουδάστου περιοδικοῦ διὰ πολεμικῆς πραγματείας καὶ δὴ πρὸς καθηγητὴν, ὃν πάντα λόγον ἔχω νὰ σέβωμαι καὶ ἐκτιμῶ, ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ καταπαύσω. Ἀφείς ὅθεν πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν ἔσπευσα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς. Ἄλλ' ὁ πλοῦτος τῶν ἐνταῦθα βιβλιοθηκῶν εἶναι μᾶλλον ἀρχαιολογικός. Σύγχρονα ἔργα καὶ χρήσιμα πρὸς ἐπιστημονικὰς καὶ καὶ τοιαύτας πραγματείας ὑπάρχουσιν ἐλάχιστα. Εὐτυχῶς εὔρον ἐνταῦθα τὸν Εὐαγγελικὸν Κήρυκα, καὶ τὸν Ἱερομνήμονα, δύο ἐκ τῶν περὶ τὸν βίον τοῦ Λυκούργου σπουδαιότερων πηγῶν, ἀνεύρον δὲ κατὰ σύμπτωσιν καὶ ἐν τῇ ἰδιαίτερά μου μικρᾷ βιβλιοθήκῃ τινὰ, ἅπερ δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ κ. Μπαλάνος, καὶ ἅπερ πλήρες ἐπιχέουσι φῶς εἰς τὰ σκοτεινὰ ἐκεῖνα σημεῖα τοῦ βίου τοῦ ἱεράρχου, καὶ ἀπαριτίζουσιν ὑπέροχον καὶ ἀκτινοβόλον, ἀξίαν τῆς φήμης, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.

Αἱ δύο πηγαὶ εἶναι αὗται :

1) Ἐπιστολιμαία διατριβὴ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ «Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς» ἔτ. 1879 σ. 346—353. Αὕτη ἐγγράφη ἐκ Βερολίνου τῇ 19 Μαρτίου 1860 ὑπὸ τοῦ αὐτόθι σπουδάζοντος τοῦ πολλοῦ ἔπειτα μητροπολίτου Νικομηδείας **Φιλοθέου Βενεβνίου** πρὸς τὸν ἐν Ῥωσσίᾳ ἱεροδιδάσκαλον **Ἀλεξ. Λάσκαριν** εἶτα μητροπολίτην Σισανίου, διαπνυθάνομενον περὶ τοῦ Λυκούργου μετὰ τὸν θόρον, ὃν ἤγειρεν ὁ Πασαδόρωφ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐξηγεῖ ἡμῖν καὶ εἰσάγει βαθέως εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ βίον τοῦ Λυκούργου ὡς φοιτητοῦ.

2) Φυλλάδιον ἐκ 40 σελίδων ἐκδοθὲν ἐν Πάτραις τῷ 1889 ὑπὸ Ἱερωνύμου Θικονόμου ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἱστορικὴ σύγκρισις μεταξὺ δύο ἀνδρῶν Α. Μακράκη καὶ Ἀλεξ. Λυκούργου ἀρχιεπ. Σύρου» Ὁ Μακρακιστὴς οὗτος καὶ εὐπαιδευτος κληρικός προήχθη εἰς τὴν συγγραφὴν ἐκ τοῦ «Νεολόγου Πατρῶν», ἐνθ' ἐν φύλλῳ 707 ἐξυμνοῦται ὁ Λυκούργος, ἐξετάζει τινὰ τοῦ βίου αὐτοῦ σημεῖα ὡς σχετικὸς καὶ φίλος, μετὰ δριμύτητος δὲ Μακρακιστοῦ ἔπειτα ἀποσκιρτήσας ἐπιτηθεῖται κατ' αὐτοῦ.

3) Nothgedrungene Berichtigung und alwekr, welche gegenüber der Dindorfshen Darstellung der Herausgeber dieser Schrift in Deutsch. Allgem. Zeit. vom 7. Febr. erscheinen liess. Zur Angele-

1. Ὅταν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Λυκούργος κατὰ τὸ 1872 ἐπισκέψατο τὸν Ἄθω τελευταίως καταντήσας εἰς τὴν Μεγίστην Λαύραν ἔβαλε μετάνοιαν καὶ συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς.

genheit des K. Simonides. Leipzig 5 Febr. 1856. Alexander Lykurgos. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο ἐξ 8 σελ. ἐξεδόθη ὡς συμπλήρωσις τοῦ: Enthuellungen über den Simonides—Dindorf'schen Hnanios καὶ πραγματεύεται ἰδίᾳ περὶ τοῦ Ἑομᾶ.

4) Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Λυκούργου δημοσιευθεῖσαι ἐν «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» τοῦ Δωροθέου Σχολαρίου περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος καὶ περὶ ἁγίου Ὁρους.

5) «Ὀμιλία εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τελούμενον μνημόσινον τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει Ἱεράρχου Σύρου καὶ Τήνου Ἀλεξ. Λυκούργου, τῇ 13 Δεκ. 1875» (ἐξεφωνήθη ὑπὸ τοῦ Δωρ. Σχολαρίου κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐνθ' ἄνωτ. σ. 598—608, ἔνθα καὶ ἡ εὐχαριστήριος τοῦ Πρωτάνεως Κοκκίνου πρὸς τὸν Ὀμιλητὴν σ. 608, 6) «Ἀλέξανδρος Λυκούργος ἀρχιεπ Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου» ἐν «Μέντωρι» περιοδικῶ Σμύρνης 1870 τομ. Α' σ. 503—515, 545—549, 577—584 καὶ 609—614 (καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἱεράρχου). Προηγεῖται βιογραφία αὐτοῦ, εἶτα καὶ τὰ κατὰ τὴν εἰς Ἀγγλίαν μετάβασιν, ἐν τισὶ περιεκτικώτερα τοῦ Ἀκύλα, ἰδίως ἐν λαμπρᾷ διατυπώσει καὶ γλαφυρᾷ φράσει ἐξαίρεται ἡ σημασία τούτων καὶ ἐξάγονται σπουδαῖα συμπεράσματα, αἱ εἰδήσεις λαμβάνονται ἐκ τοῦ «Νεολόγου» καὶ τῆς «Τεργεσταίας Ἡμέρας».

7) Ὁ Ἱεράρχης Λυκούργος, ποίημα Περικλέους Καλαθᾶκη Ἀθην. 1876 σ. 48 ὁ συγγραφεὺς πρόξενος τῆς Ῥωσσίας διατελέσας ἐν Σάμῳ ἀπὸ τοῦ 1865, ἐν τε τῷ ποιήματι καὶ ταῖς ἐν τέλει βιογραφικαῖς αὐτοῦ σημειώσεις πολλὰ παραδίδωσιν ἡμῖν περὶ τοῦ Λυκούργου, οὗ τὰς ἀρετὰς ἐξύμνησε κατὰ τὴν κηδείαν διὰ τοῦδε τοῦ ποιήματος, τὰς πληροφορίας ταύτας ἤκουσε, λέγει, παρὰ τοῦ γηραιοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐν Σάμῳ Γρηγ. Σβορώνου¹. Αὐτὰ ἐν τισὶ διαφέρουσι τῶν ἄχρι τοῦδε παραδεδομένων. Π.χ. ὁ Λυκούργος κατὰ τὸν Καλαθᾶκην ἐγεννήθη τῷ 1826 (καὶ οὐχὶ τὸ 1827). Ἐν γένει ἐν ταῖς σημειώσεις ταύταις ὑπάρχει πολλὴ ἱστορικὴ ὕλη διὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐπιλέκτου ἀνδρὸς τῆς Σάμου, μὴ χρησιμοποιηθεῖσα ἄχρι τοῦδε. Ὡς ὑπόδειγμα παρατιθέμεθα ἐνταῦθα στίχους τινάς, καίτοι οὐχὶ τόσῳ ἐπιτυχεῖς.

Προχθές μόλις τὰς μελαινας
ἢ νύξ εἶχεν ἐξαπλώσει
πτέρυγας, καὶ τῶν κωδώνων
ἤχο· ἔτρεχε νὰ δώσῃ
τοῦ θανάτου σου, Λυκούργε,
τὴν πικρὰν καὶ ἀπαισίαν,
στυλε τῆς ὀρθοδοξίας

1. Οὗτος λαβὼν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐνεργὸν μέρος καὶ συμπράξας μετὰ τοῦ Λυκούργου, ἠδύνατο κάλλιστα τὰ κατ' αὐτὸν νὰ γνωρίσῃ, ἰδ. Γούδα Βίοι Παράλλ. Ζ' σ. 411.

εἰς τὴν πόλιν ἀγγελίαν (ἐν ἀρχῇ)

Θαλερὸν δὲ ἤδη χύνει
δάκρυον, καὶ τὸν ἀέρα
στεναγμὸς πληροὶ κ' ὀδύνη.
Θρῆνει, ὀλβοδότις Σάμος.
τὸν καλλίτερον υἱὸν σου,
Μ' ἀκτινοβολοῦσαν δόξαν
ἔστρεφε τὸ μέτωπόν σου. (σ. 15.)

8. Ἀλληλογραφία τοῦ Λυκούργου πρὸς Ἀλέξανδρον Λαυριώτην ἀρχιγραμματέα τῆς Ἱερᾶς τοῦ Ἁθῶ Κοινότητος εἶναι 9 ἐπιστολαὶ ἀπευθυνόμεναι ἐκ Σύρου, καὶ αἵτινες μαρτυροῦσι τὴν ἀγνὴν τοῦ ἱεράρχου φιλοπατρίαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τότε ἐν ἀγίῳ ζητήματος τῆς Μονῆς τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος (1872-1873).

Εἰσὶ τῶν νέων τούτων πηγῶν, ἅς ἕκασταχοῦ θὰ μνημονεύσωμεν, δι' ἐφέσεως ν' ἀναστηλώσωμεν τὴν δόξαν τοῦ διαπρεποῦς ἱεράρχου περὶ οὗ τοσοῦτος τις τηλικούτος ἄδεται λόγος ἐν τῇ νεωτέρῃ ἱστορίᾳ. Θὰ ἀνερευνήσωμεν δὲ τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ κατὰ τὰ τρία ταῦτα σημεῖα, ἧτοι κατὰ τὰς ἐν Γερμανίᾳ αὐτοῦ διατριβάς, τὴν ἐν Ἑλλάδι πολυμερῆ αὐτοῦ δρᾶσιν, καὶ δὴ τὴν ἐπιστημονικὴν. Εἰς τὸ τρίτον δὲ μέρος θὰ ἐπισκοπήσωμεν τὰς ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐνεργεῖας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐπὶ τούτῳ θεμελιώδεις ἀρχάς, ὅθεν καὶ πᾶσα ἡ περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δόξα, ἐν τέλει ὡς κατακλειδα τοῦ λόγου ἡμῶν θὰ παρουσιάσωμεν καὶ τὴν ἐθνικὴν τοῦ βιογραφουμένου ἐν ἀγίῳ Ὅρει δρᾶσιν,.... οὐδὲν μανθάνομεν ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ κ. Μπαλάνου. Ἐκ προοιμιῶν ἐν τούτοις αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶ τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐπιείκειαν, ἐν οὗτῳ ἀπογείψω σημεῖφ καὶ μακρὰ τοῦ πνευματικοῦ κέντρον καὶ τῆς ἐστίας τῶν γραμμάτων γράφων. Ὁμολομένως ἐνταῦθα ἐλλείπουσί μοι πολλὰ βοηθήματα, ἰδίως ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ Περιοδικὰ ἰ, ἀλλὰ νομίζων ὅτι τις ἄνευ τούτων ἠδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐπικυθῇ ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τῶν προειρημένων σκοτεινῶν σημείων θαρροῦντως προβαίνω ἐπὶ τὸ ἔργον.

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Εἶναι γνώρισμα κοινὸν πάντων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων θεμάτων κατὰ μυρίων ἀντεπεξῆλθεν προσκομμάτων καὶ ἰσχυρῶν ἀντιδράσεων. Ἄλλ' αὐταὶ οὐ μόνον δὲν ἀνεχαίτησαν τὴν πρὸς τὰ

1. Τοιαῦτα δὲ εἶναι, ὁ Αἰὼν, ὁ Νεολόγος Κηπόλεως, ἡ Νέα Ἡμέρα τῆς Τεργεστής, ἡ Ἐρμούπολις, τὸ Ἐθνικὸν Πνεῦμα, ἡ Θεσηκ. Φωνή, ἡ Παλιγγενεσία, ἡ Κλειώ, ἡ Ἀνάπλασις ὁ Ἱερός Σύνδεσμος κ. ἄ. ἅπερ μόνον ἐν ταῖς πλουσίαις τοῦ Ἄστεος Βιβλιοθήκαις δύναται νὰ εὑρῇ τις.

πρόσω αὐτῶν ὁρμήν, ἀλλ' ἐπηύξησαν αὐτήν, καὶ ἀπήντων πάντες πρὸς τὰς ἀντιστάσεις ὡς ὁ θυμοειδὴς ἵππος πρὸς τὸν πτερινιστήρα, ἐδάδισαν εὐθὺ ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν αὐξανόμενοι. Καὶ ἐκδηλοῦνται καὶ ἐνταῦθα ὁ φυσικὸς νόμος, καθ' ἃν ἡ ἀντίστασις γεννᾷ τὴν δύναμιν. Ἐν τῷ φαινόμενον τοῦτο παρουσιάζει καὶ ὁ βίος τοῦ Λυκούργου, ἡ δὲ καὶ αὐτοῦ παρεξήγησις καὶ ἀντιδράσις ἤρχισεν ἀπὸ τῆς εἰς Γερμανίαν μεταβάσεως αὐτοῦ.

Ἐν τῷ 1852 ἀπεστάλη ὁ Λυκούργος ὡς ὑπότροφος τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως εἰς τὰ τῆς Γερμανίας Πανεπιστήμια, ἐνθα διήκουσε μαθήματα θεολογικὰ ἐπὶ θελίαν περίπτου² ἡ δὲ προτίμησις αὐτῆ τῆς Γερμανίας ἀντὶ τῆς Ρωσσίας, τῆς ὀρθοδόξου καὶ προστάτιδος τῶν τῆς Ἀνατολῆς Χριστιανῶν, παρέσχεν, ὡς ὀφόμεθα, πρῶχειρον ὄλην πρὸς ἐπίστασιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ νεαροῦ εὐπατρίδου. Βεβαίως κατὰ πάντα λόγον ἀνέμενέ τις ἀπὸ τοῦ δμῖλητοῦ καὶ θαυμαστοῦ τοῦ μεγάλου-Οἰκονόμου² νὰ προκρίνη τὰς πνευματικὰς τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βορῆ ἀκαδημίας ἀπὸ τῶν προτεσταντικῶν καὶ ὀρθολογιστικῶν Πανεπιστημίων τῆς Γερμανίας. Καὶ ἔντως, κατὰ τὸν Ἱερώνυμον, οὕτως ἀπεφασσάθη κατ' ἀρχάς, καίτοι ὁ Οἰκονόμος εἶχεν ἀποβιώσει ἤδη, ἀλλ' ἐκέρασαν, ὡς φαίνεται, τὸν Λυκούργον ὁ ἀντίπαλος ἐκεῖνου «Ὁ Φαρμακίδης λέγει ὁ Ἱερώνυμος, καταπέθει αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς Γερμανίαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Συνέστησεν αὐτὸν εἰς ἐπίσημον φίλον τοῦ καθηγητῆν ἐν Γερμανίᾳ, γράψας πρὸς αὐτὸν (ὡς ἔλεγον οἱ περὶ τὸν Φαρμακίδην κληρονομοὶ) ὅτι τῷ συσταίνει φανατικὸν ὄπαδον τοῦ Οἰκονόμου (δηλ. τῆς Οἰκονομίας)».

1. Σημεῖον ἐν τῇ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἱστορίᾳ ἀπαιτούμενον τυγχάνει τὸ φαινόμενον τοῦ ἀμελιζομένου πολέμου, ὃν ἐκάστοις ἤγειρεν ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Τὴν πρώτην τοῦτου ἀπαιτήσιν βλέπομεν ἐν χρόνοις παναρχαϊοτάτοις ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Προμηθέως. Ἐφεξῆς βρῖθαι ἡ ἱστορία στυγερῶν τοιούτων ἐγκλημάτων, ὧν τὸ ἀποκορύφωμα συναντᾷ τις εἰς τὴν σταύρωσιν τοῦ θεανθρώπου. Τίς ἡ ἐξήγησις τοῦ παροδοξοῦ τούτου φαινομένου; Τίς ἄλλη, ἢ ὅτι οἱ σοφοὶ καὶ ἔσοχοι ἄνδρες ὁμοίωσι τῆς θείας σοφίας καὶ ἀκτίνες τοῦ πνευμ. φωτός ἐκπεμφθέντες εἰς τὸν ἡμέτερον πλανήτην, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσι πρὸς τοὺς κοινούς οὐρανούς, καὶ τὰ ταπεινά φρονοῦντας θνητούς, διὸ καὶ εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν καὶ σύγκρουσιν πρὸς αὐτοὺς ἔρχονται. Βουλεύονται δὲ πᾶν πονηρὸν ἐναντίον αὐτῶν καὶ ἐνεδρεύσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχορητος ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἐναντιοῦνται τοῖς ἔργοις ἡμῶν, καὶ ἐπεφημίξει ἡμῶν ἀμαρτήματα παιδείας ἡμῶν... ἐγένετο ἡμῖν εἰς ἔλεγχον ἐνομιῶν ἡμῶν, βαρὺς ἐστὶν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος; ὅτι ἀνομοιοὶς τοῖς ἄλλοις ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἐξηλλαγμέναι αἱ τρίβοι αὐτοῦ κτλ.». ἐπιλόκληρον τὸ Δον κεφ. τῆς Σοφίας Σολομώντος στιχ. 14 ἔ.

2. Ἱερομν. λξ' 2 Τὴν πρὸς τὸν Οἰκονόμον φιλίαν ἐκκληρονόμησε πατὴρ τοῦ πατρὸς ὁ Λυκούργος, συνδεομένου αὐτῷ «διὰ στενῆς φιλίας ἐκ τῆς ἀφ' ἧς ἐγένετο ἡ Σμύρνη συνδιατριβῆς» κατὰ τὸν Ἐμμ. Κόκκινον, ἐν τῷ ἐπικληρονομίᾳ, ὃν περ' ἔχω ἐνταῦθα ἐν χειρογράφῳ, (ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Αἰῶνι 2 Δεκ 1875).

θοδοξίας) καὶ εὐχεται νὰ τὸν ἐπανίδῃ ἀφανέστατον. Ὁ φίλος καθηγη-
 τῆς ἐδέχθη αὐτὸν εὐμενέστατα καὶ σφόδρα ἐξικειώθη μετ' αὐτοῦ, δι' ὃ
 καὶ ὅταν ἐπανήλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφερε καὶ ἐπιστολὴν
 τοῦ καθηγητοῦ πρὸς τὸν Φαρμακίδην, ἐν ἣ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔγραφεν:
 «Μοὶ ἔστειλας ἐδῶ τὸν Ἀλέξανδρον Οἰκονομικώτατον, λάβε αὐτὸν ἀντοι-
 κονομικώτατον»¹. Ὅτι μὲν ταῦτα εἶναι ψῆμαι ἀδέσποτοι ἐκ τῶν ὑστέρων,
 ὅπως οἱ Ἕλληνικοὶ μῦθοι, πλασθεῖσαι παντὶ που δῆλον, ἀλλ' ὅτι μετὰ
 τὸν θάνατον τοῦ προστάτου αὐτοῦ Οἰκονόμου, ὁ ἐν τῷ σταδίῳ τῶν σπου-
 δῶν εὐρισκόμενος Λυκούργος θὰ κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πα-
 νισχύρου Φαρμακίδου, ἐστὶν αὐτονόητον, καὶ ἐπιβεβαιουῦται τοῦτο καὶ
 ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἐκ Γερμανίας σχέσεων, διότι φεῖ διὰ
 τιμῆς ἄγει τὸν σεβαστὸν πρεσβευτήν, ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐπισήμων τούτων
 σχέσεων οὐδὲν ἕτερον δύναται νὰ γείνη πιστευτὸν περὶ τοῦ Λυκούργου.
 Οὐ μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὡς ἀψόμεθα, δὲν ἐπηρεάσθη τὸ
 παράπαν ὑπὸ τοῦ ὀλίγου ἐλευθερόφρονος Φαρμακίδου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς
 πολιτικὰς ἰδέας διέστη ἀπ' αὐτοῦ.² Ἡ δὲ προτίμησις τῆς Γερμανίας
 ἀπὸ τῆς Ρωσσίας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας οὐ μόν-
 ον τότε, ὅτε ἡ Ρωσικὴ ἐπιστήμη ἦτο ἐν σπαργάνοις, εἶχεν ἐπαρκῆ
 τὴν δικαιολογίαν, διὸ καὶ ὁ δεῖνός τοῦ Λυκούργου ἀντίπαλος, αὐτὸς ὁ
 Ρῶσος Πολυσσάδωφ, ὑπήρχε συμφοιτητῆς αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ὁ
 τὴν πρᾶξιν ταύτην φέγων, ὁ Ρομπότης, ἀπὸ τῆς Ἀκαδημείας τῆς Πε-
 τρουπόλεως συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς ἐν Γερμανίᾳ³, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔτι
 αἱ Ρῶσοι. Ἀκαδήμειαι ὑστεροῦσι πολὺ τῶν Εὐρωπ. Πανεπιστημίων⁴.
 Ρητῶς ὁ Λυκούργος ἀποφαίνεται «ὅτι εὐχῆς ἔργον ἦν, εἴπερ οἱ ἡμέ-
 τεροὶ θεολόγοι, μέχρις οὐ προπόντως καταρτισθῆ παρ' ἡμῖν ἢ θεολογικῆ
 παιδείας, ἐσπούδαζον παρ' ὁμοδόξοις καὶ οὐχι παρ' ἑτεροδόξοις, ἀλλὰ
 κατὰ δυστυχίαν οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν Ρῶσοι, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν λαμπρό-
 τητά τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας θαυμασίαν σπουδὴν κατέβαλον,
 ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν ὅμως ὑπολείπονται παρά πολὺ, καίτοι ἔχοντες
 μέσα ἀφθονα. Πλὴν τῆς δογματικῆς, ἠθικῆς καὶ τινῶν μερῶν τοῦ πρα-
 κτικοῦ τῆς θεολογίας κλάδου, τὰ λοιπὰ μαθήματα διδάσκονται ὡς ἐν
 παρέργῳ· ὁ ἐξηγητικὸς μάλιστα κλάδος ἀθλιώτατος... ἢ φιλοσοφικῆ
 μόρφωσις ἀτελεστάτη»⁵. Οἱ λόγοι οὗτοι δικαιολογοῦσι πληρέστατα τὴν
 ἐκλογὴν τοῦ Λυκούργου, καταρρίπτουσι δὲ τελείως τὴν γελοίαν καὶ
 αὐτοῦ κατηγορίαν, ἣν οἱ μικροὶ ἀντίπαλοι ἐλλείψει ἄλλων σοβαρῶν
 ἐχάλευσαν.

¹ Ἱστορ. συγκρίσις μεταξὺ δύο ἀνδρῶν Α. Μακράκη καὶ Ἀλεξ. Λυ-
 κούργου σ. 26-27. ² Μπαλάνος ἐν Θεολογ. Α' 65. ³ Ἱερομν Παραρτ. σ 427.

⁴ Ἴδε Μπαλάνου, ἀπάντησιν εἰς τὸν Λουκαῖον, (ἐν τέλει τῆς περὶ Κυριλλοῦ
 τοῦ Λουκάρεως πραγματείας) ἐκτὸς σελίδος. ⁵ Ἱερομν. με σημ.

Τὴν πρώτην ἐν Γερμανίᾳ πρὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐμφάνειν ὀφείλει ὁ Λυκούργος εἰς τὸν διαβεδομημένον πλαστογράφον Κων. Σιμωνίδην, ἐν ἔτει 1855 σπουδάζων ἐν Λειψίᾳ. Οὗτος ἐκμαθὼν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἄθω τὴν παλαιογραφίαν, δεινὸς ὢν χειριστὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου, ἐτεχνούργησεν πολλὰ ἀνύπαρκτα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς σοφίας, δι' ὧν συνεπλήρωσε καὶ ἐπήρξησεν ἕσα διήρπασεν ἐντεῦθεν, καὶ μετήνεγκε δυσβάστακτον χειρογράφων φορτίον πρὸς πόλυσιν ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα κατεθάμβωσε διὰ τῶν τοιούτων ἀνακαλύψεων καὶ τοὺς ἐντριβεστέρους Ἑλληνιστὰς καὶ ἐσαγήνευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν πλεκτάνην¹.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐκ τῆς ὕλης ὑποθέσεως, εἶναι ῥυθὶ μόνον τὸ παλίμψηστον τοῦ Οὐρανίου, ὅπερ ἄντι 2000 παλλήρων ἐπώλησεν ὁ Σιμωνίδης ὡς γνήσιον εἰς τὸν πολὺν Dindorf, ἀλλὰ καὶ ἕτερον χειρόγραφον, περιέχον τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ ἀγορασθὲν ὑπὸ τῆς δημοσίας τῆς Λειψίας βιβλιοθήκης, οὗτινος τὴν πλαστότητα περιφανῶς ἀπέδειξεν ὁ Λυκούργος ἐναντίον τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Dindorf καὶ τοῦ Anger. Περὶ τούτου οὐδὲν ἀναφέρει ὁ κ. Μπαλᾶνος. Τοῦ Ποιμένος ὁ Σιμωνίδης εὗρων τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον, ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς ἐνταῦθα Μονῆς τοῦ Γρηγορίου, κατώρθωσεν ἐκ τῶν 9 φύλλων τοῦ κώδικος σμικροτάτοις στοιχείοις καὶ πυκνότατα γεγραμμένων ν' ἀφαιρέσῃ τὰ 3 καὶ πλαστογραφήσας τὰ λοιπὰ 6 ἀπαραλλάκτως παρουσίασεν οὕτως ἐλόκληρον τὸν Ποιμένα ἐν ἀρχετύπῳ γλώσση τέως ἐκ Λατινικῶν μόνον καὶ Αἰθιοπικῶν μεταφράσεων γνωστῶν². Ἡ ἀνακάλυψις τοιούτου ἀρχαιοτάτου μνημείου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν φιλολογίας ἦτο σπουδαιότατη, (ἴσως δὲ τοῦτο καὶ μόνον ἐξιλείωσεν τὸν Σιμωνίδην πρὸ τῆς θείας δίκης διὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ παρανομίας), ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν σοφῶν τῆς Γερμανίας ἦτο μέγας, καὶ προκαταλαβῶν ὡς μανία διέθηκεν αὐτοὺς ὅλως ἀνυπόπτους πρὸς τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔδλεπον μόνον πῶς νὰ ἀποκτήσωσι τὸν θησαυρόν. Ὅπως τοῦ πρώτου χειρογρά-

1. Πάνυ πενιχρῶς ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ κ. Μπαλᾶνου τὸ γεγονός τοῦτο (ὅπερ τοσοῦτον ἐδόξασε τὸν Λυκοῦ γόν, ἐρανισθέντος ἐκ τοῦ Δεσπικοῦ τοῦ Βουτυρά καὶ ἐκ μιᾶς τοῦ Λυκ. πραγματείας (ἴδ. Θεολογ. Α' 52), ἐνῶ ἀνεστατώθη καὶ ἡσυχολήθη τότε ὁλόκληρος ὁ Ἑλλ. τύπος, πλὴν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ (ἴδ. Πανδῶραν, Αἰῶνα, Παλιγγενεσίαν, Μνημοσύνην κτλ.) συστηματικώτερον ἔγραψεν ὁ μακ. Λάμπρος, (ἴδ. Τὰ κατὰ τὴν Πρωτ. Ἀλκ. Κραστ. 1901 σ. 118ῆ. Μικτὰς σελίδας σ. 469 477. Νέον Ἑλλην. Τομ. 17' (1923) σ. 40-52 Σιμωνίδεια). Οὐδὲν τούτων ἠρεύνησεν ὁ κ. Μπαλᾶνος, ἀλλ' οὔτε τὸν Γρ. Παλαμᾶν, ἐν ᾧ δημοσιογραφεῖ, ἐνθ' ἐν τομ. ζ' 1923) σ. 569-72 ἐπραγματεύθη περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως δι' ὀλίγων, καὶ ἐνθα θὰ συνήντα καὶ τὴν ἐτέραν τοῦ Λυκούργου πραγματείαν: Zur Angelegenheit des K. Simonides (ἴδ. ἀνωτ.) ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Λάμπρος ἡγνῶει.

2. Ἐπιθε τὰ γραφέντα μοι ἐν Γρ. Παλαμᾶ ζ' σ. 517 ἔ.

φου οὕτω καὶ τοῦ δευτέρου τὴν κιβδηλείαν ἀνεκάλυψεν ὁ Λυκούργος, ὡς ἐκτίθησιν ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ ἣν συγχρόνως τῇ ἑτέρᾳ ἐξέδωκε φοιτητῆς ὧν ἐν Λειψία τῷ 1856. Διὰ ταύτης οὗτος ἠθελήσεν οὐ μόνον νὰ ὑπεραμυνθῇ τῆς τιμῆς τῆς Ἑλλάδος, ἣν διεπόμεπευσεν εἰς τὴν ξένην ὁ ἀπατεὼν Σιμωνίδης, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ, ἐν ἀντίον τῶν ἀναληθειῶν, ἃς ἐδημοσίευσεν κατ' αὐτοῦ ὁ Dindorf. "Ὅτι τῇ συστάσει τοῦ Λυκούργου ἠγοράσθη ὁ Ποιμὴν, ταύτῃ δυστυχῶς ἠκολούθησαν καὶ ὅσοι τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διέλαβον (πλὴν τοῦ μακ. Λάμπρου) ¹ ὡς καὶ ὁ κ. Μπαλάνος, φρονῶν ὅτι ὁ Λυκούργος ἐγένετο θῦμα τοῦ ἀγύρτου Σιμωνίδου ² ἐκ τῶν γραφομένων εἰς τὸ Zur Angelegenheit des K. Simonides καταπίπτει τελείως ἡ τοιαύτη ὑπόνοια διότι ὁ Λυκούργος διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν καὶ δι' ἡμερομηνιῶν, καθ' ἃς συνητήθη μετὰ τοῦ Dindorf ἀποδεικνύει τετραγωνικῶς, ὅτι ἐνώ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας διεπραγματεύετο τὴν ἀγορὰν τοῦ χειρογράφου, οὗτος εἶχε καταγγεῖλαι τὸν πλαστογράφον, ἀνακαλύψας αὐτὸν ὡδε: ὁ Σιμωνίδης προτιθέμενος νὰ ἀντιβάλῃ τὸ ἀθωτικὸν χειρόγραφον τοῦ Ἑρμᾶ πρὸς τὸ Λατινικὸν κείμενον, ὅπερ πρὸ πολλοῦ ἦν ἐκδεδόμενον, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ δμωρόφου αὐτοῦ Λυκούργου, οὗτος ὑποδοθηθὼν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντιβολὴν παρετήρησε τολμηρὰς τοῦ κειμένου διαφθοράς π. χ. ἐνῶ κατὰ τὸ Λατ. κείμενον ἔπρεπε τὸ Ἑλληνικὸν νὰ ἔχει κῶρος, ὁ Σιμωνίδης εἶχε γράψῃ οὐχ ὄρας, ³ τότε σπεύσας ἐν τῷ ἄμα ἐξέφρασε τὰς ὑπονοίας περὶ τῆς πλαστότητος πρῶτον εἰς τὸν Anger εἶτα καὶ εἰς τὸν Dindorf· ἰδοὺ δὲ τί ἐπὶ λέγει γράφει ἀπαντῶν πρὸς τὸν τελευταῖον:

«Ἡ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον πώλησις (τοῦ Ἑρμᾶ) ἐγένετο τῇ 8 Σεπτ. καὶ ἐπομένως ὁ Σιμωνίδης ὄφειλε τότε νὰ παραδώσῃ τὰ τρία ἀρχαῖα φύλλα καὶ τὸ πρῶτον Ἀθωτικὸν ἀντίγραφον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐδεμίαν πεποιθήσιν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἀντιγράφου εἶχον ἐγὼ ἐκφράσει». ⁴ Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατόν νὰ συστήσῃ οὗτος τὸν Σιμωνίδην διὰ τὴν πώλησιν τοῦ χειρογράφου, ἀφοῦ κατήγγειλεν ὁ ἴδιος τὴν πλαστότητα! Ἐτι ζωηρότερον

¹ Οὕτω ὁ μακ. Γ. Δέσβος ἐν τῷ Α' τομ. τῆς Χριστ. Γραμματολογίας σ. 529 λέγει, ὅτι «ὁ Σιμωνίδης κατασκευάσας τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἑρμᾶ ἐπώλησεν αὐτὸ τῇ μεσιτείᾳ τοῦ ἀοιδίου Λυκούργου καὶ τοῦ καθ. Anger ὡς ἀρχαιότατον χειρόγραφον».

² Θεολ. 53· βεβαίως ὁ ἐξ οὗ ἠρῶσθη ὁ κ. Μπαλάνος ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸ πρῶτον διὰ τὸν Ποιμῆνα.

³ Nothgedruckene Berichtigung und Abwehr κτλ. σ. 2.

⁴ ἐνθ' ἄνωτ. σ. 2.

διεμαρτυρήθη διὰ ταύτην τὴν πράξιν ὁ Λυκούργος, ὅτε μετ' ὀλίγους μῆνας παρουσιάσεν αὐτῷ ὁ Dindorf πρὸς διάγνωσιν τὰ παλιμψηστα τοῦ Ἑρμᾶ καὶ τοῦ Οὐρανίου, ἀλλ' ὁ περικλεῆς ἐκδότης καὶ σοφὸς καθηγητὴς, εἰς τὰς ἐπιστάσεις τοῦ φοιτητοῦ Λυκούργου δὲν ἔδωκε προσοχὴν καὶ ἔμεινεν ἄκαρπτος καὶ ἀνεπιτυχὴς. Professor Dindorf hat able Mittel um die Echtheit sicher zustellen... Sie können alles das sagen, aber sie erreichen damit nichts.¹ Ταύτην δὲ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβᾶ, περιπλακεῖς εἰς τὰ δίκτυα τοῦ πανούργου Σιμωνίδου. «Ὁ Λυκούργος δὲ ἀπεδείχθη οὐ μόνον τῆς παλαιογραφίας ἐγκρατὴς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐντριβέστατος μύστης, παρατηρήσας εἰς τὸν Dindorf, ὅτι καὶ τὸ ἄθλιον ὕφος τοῦ Οὐρανίου ἦτο μᾶ ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τῆς πλαστότητος». Οὕτω διὰ παντὸς μέσου ἠγωνίσθη ν' ἀναγκαιώσῃ τὸν Dindorf, μάλιστα παραλαβὼν πάντας τοὺς Ἕλληνας φοιτητὰς παρουσιάσθη πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς ἐκλείσῃ τὴν συζήτησιν εἰπὼν ἐνώπιον καὶ τοῦ Anger τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα. Ἐὰν ἐπιμείνητε εἰς τὴν γνώμην περὶ γνησιότητος τοῦ Οὐρανίου, ἀποδειχθῆ δὲ μετ' ὀλίγον ἡ ἀπάτη, καὶ πέποιθα, μόνοι ὑμεῖς θὰ εἰσθε ὑπόλογοι ἐνώπιον τοῦ κόσμου, «οὐδεμία δὲ Γερμανικὴ ἢ ἄλλη ἔφημερις θὰ δικαιούται νὰ κατηγορήσῃ ὡς εἴθισται, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξ αἰτίας τοιοῦτου ἀπατεῶνος, διότι Ἕλληνες εἶναι καὶ οἱ ἐκ τῶν προτέρων καθιστῶντες περὶ τῆς ἀπάτης ὑμᾶς προσεκτικούς, ἀπονίπτομαι τὰς χεῖρας»². Καὶ δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἡ ἀστυνομία τοῦ Βερολίνου συνέλαβε τὸν Σιμωνίδη πρὸς θρίαμβον τοῦ Λυκούργου.

Ταῦτα συνέβαινον ἐν Λειψία τῷ 1856, μετὰ ἓν ἔτος ὁ Λυκούργος ἀφίκετο εἰς Βερολίνον, ἐνταῦθα νέας αὐθις ἔδρεψε δάφνας ἐν τῷ Ὀμιλητικῷ φροντιστηρίῳ τοῦ Strauss³ καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ διαφαίνεται ἡ εὐσέβεια καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζήλος τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ προμηνύματα λαμπρὰ τῆς μελλούσης εὐφήμου αὐτοῦ δράσεως, ἐλάμβανε θέματα σχετικὰ πάντοτε πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν⁴, ἵνα γνωρίσῃ καὶ ἐξάρῃ τὰ κατ' αὐτὴν ἐν μέσῳ τῶν Εὐρωπαίων. Ἐκ τῶν συνηθεστέρων μομφῶν τῶν Διαμαρτυρομένων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εἶναι καὶ αὕτη, ὅτι ἐπιμένουσα εἰς τὰ τῆς πίστεως σύμβολα περιορίζει τὴν ἐνεργὸν καὶ ζῶσαν τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναμιν, θυσιάζουσα οὕτως τὸ πνεῦμα τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ νομίζουσιν οὗτοι πρόβρον τὴν παρ' αὐτοῖς διαστροφήν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τε τοῖς δόγμασι,

1 Αὐτ. σ. 6.

2 Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 7.

3 Θεολογ. Α' 45 τὰ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ὁ κ. Μπαλάνος ἐκτίθησιν ὀπωσοῦν ἐκτενέστερον, ἐντριβὴς ὢν ἐκ πραγματειῶν, ἃς ἐξέδωκεν ἐπὶ τοιούτων θεμάτων ἰδ. αὐτ. σ. 46 σημ. 1-2.

4 Ἰδ. Ἱερομ. λζ'.

τῆ λατρεία καὶ τῆ Ἐκκλ. διοικήσει· τὴν δὲ εἰς τὰς τῶν Οἰκ. Συνόδων ἀποφάσεις ἐμμονὴν τῶν Ὁρθοδόξων ἐκλαμβάνουσιν ἀκίνησιαν καὶ νέκρωσιν, μέχρι τοιοῦτου παραλογισμοῦ ἔφθασαν¹. Καὶ εἰς τὴν ἐκλεκτὴν λοιπὸν συναυλίαν τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν, τῶν μετὰ θαυμασμοῦ παρακολουθούτων τὰς φροντιστηριακὰς τοῦ Λυκούργου διαλέξεις εὐρέθη καὶ εἰς τις «μὴ συμμεριζόμενος κατὰ πάντα τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τῶν ἄλλων συμπάθειαν, εἶπε δέ, ὅτι ὡς πρὸς τὰς τελετὰς καὶ τὰ σύμβολα ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τῶν λοιπῶν ὑπερέχει, ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα ἐπισπῶντα τῶν ἀνθρώπων τὴν προσοχὴν ἀποναρκοῦσι τὸ ἐσωτερικὸν αἰσθημα τῆς καρδίας. Διὰ τοῦτο, προσέθηκε, βλέπομεν ἤδη τὴν Ἀνατ. Ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν ζῶσαν πίστιν»² ἢ φιλοτιμία τοῦ Λυκούργου, ὡς ἦν ἐπόμενον ἐτρώθη εἰς τὰ καίρια, καὶ παρασκευασάμενος ἱκανῶς ἐζήτησεν ἐν τῷ ἐπομένῳ φροντιστηρίῳ νὰ ἀποδείξῃ πλανώμενον τὸν Γερμανὸν συνάδελφον, καὶ ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἡ θερμὴ πρὸς τὸν Κύριον πίστις οὐδόλως ἐξέλιπεν, ἀλλὰ μένει πάντοτε νεαρὰ καὶ ἀγήραστος...» πρὸς ἀπόδειξιν δὲ παρήγαγεν τὰ μαρτυρικὰ αἵματα, ἅτινα πολλάκις ἐν καιροῖς δοκιμασίας ὑπὲρ τῆς πίστεως ἔρρευσαν. «Αἱ δὲ ἐξωτ. πράξεις, εἶπεν, οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ζωηρὰ ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς θερμότητος τῆς καρδίας. Σεβάσθητε.. καὶ ἀπέδοτε τὸν ὀφειλόμενον τῆς ἀγάπης φόρον ἐκείνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις μέχρι τοῦδε ἐν τῷ σώματι αὐτῆς «τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ βαστάζει»³. Ἡ ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐντύπωσις ἦν, ὡς εἰκός, καταπληκτικὴ καὶ τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτὸν τὸν γηραιὸν καθηγητὴν νὰ πλέξῃ λαμπρὸν τὸ ἐγκώμιον τοῦ Λυκούργου καὶ τῆς Ἀνατ. Ἐκκλησίας ὑπὸ τὰ παταγώδη χειροκροτήματα τῶν ἀκροατῶν⁴. Καὶ μέχρι μὲν τούτου εὐ τε καὶ καλῶς ὑπὸ πάντων ὁ λόγος τοῦ Λυκούργου ἐπεδοκιμάσθη, ἀλλ' οὗτος ἐν τῇ ρύμῃ ἠναγκάσθη νὰ παρενεῖρη καὶ ἀνάπτειν τινα καὶ νὰ

1 Καὶ ὅμως πολλοὶ ἄλλοι κορυφαῖοι τῆς Δύσεως θεολόγοι ἔχουσιν ὅπως ἀντίθετον γνώμην π. χ. ὁ πολὺς Döllinger ἐν τῷ «περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν» συγγράμματι αὐτοῦ λέγει: «Ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία εἶναι σεβαστὴ καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς, τὸ ἀδιάκοπον τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων καὶ τὸ ἀμετάβλητον αὐτῆς» σ. 50 ἐν δὲ σελ. 43 ἀποφαίνεται ἐπαινετικῶς περὶ αὐτῆς τάδε: «Ἡ Ἀνατ. Ἐκκλησία εἶναι καὶ σήμερον ὅποια ἦτο πρὸ τοῦ σχίσματος, ἢ δὲ θεολογία αὐτῶν εἶναι ἢ τῶν πατέρων καὶ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως στηριζομένη ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐκκλ. θεολόγων τῶν 7 πρώτων αἰώνων», καὶ ὁ μέγας Γάλλος ἱεροκέρυξ Ὑάκινθος τὰ αὐτὰ ποῦ λέγει: Παρὰ πάσας τὰς δυσμενεῖς περιστάσεις καὶ ἀτυχίας δι' ὧν διήλθεν ἡ Ὁρθ. Ἐκκλησία ἐσώθη αὐτὴ ἀπὸ τῶν σφαλισμάτων τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ τῶν δεισδαιμονιῶν τοῦ Παπισμοῦ, αὐτὴ δὲ θὰ χρησιμεύσῃ τάχιον ἢ βράδιον ὡς τὸ κέντρον περὶ ὃ ὡς περὶ σεβαστὸν κορμὸν θὰ ἐνωθῇ καὶ θὰ διαμορφωθῇ ὁ Χριστ. κόσμος» ἐν «Αἰώνι» τῶν Παρισίων 26 Μαρτ. 1905.

2 Ἱερομν. λή.

3 Λόγοι τοῦ Λυκούργου ἐν Ἱερομν. λή'.

4 Αὐτ. λς' καὶ ἐντεῦθεν ἐν τῇ Θεολ. Α' 47.

ἐκφράση γνώμην περὶ τῶν τὴν ἄλωσιν ἰδουσῶν τὸ φῶς ὁμολογιῶν, καὶ αἰτινες κακῶς, ὡς καὶ ὁ κ. Μπαλάνος φρονεῖ¹, ἀπεκλήθησαν Συμβολικὰ βιβλία τῆς Ἀνατ. Ἐκκλησίας² καὶ καλῶς ἐπραξε διότι οἱ Διαμαρτυρούμενοι ποιοῦνται περὶ πολλοῦ τὰς Ὁμολογίας ταύτας θεωροῦντες ὡς αὐθεντιαν καὶ corpus τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως³ ἐντεθεῖν δὲ συνήθως ἀρνοῦνται τὰς περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν γνώσεις αὐτῶν, διὸ καὶ ἐλλειπέστατα γινώσκουσιν, ὡς ὀρθῶς ἀπεφάνητο ὁ Λυκούργος, ἐπειδὴ αἱ Ὁμολογίαι αὗται «οὐκ ἔχουσι κατὰ πάντα κῦρος κανονικόν, τοιοῦτον δηλ. ὅποιον ἔχουσι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων αἱ ἀποφάσεις»⁴ αὗται εἶναι μονομερεῖς ὡς ἐκφρασις περιόδου τινός, καὶ ὡς ἐπιλοσις τῶν ἐνοχλοῦσῶν τότε ἐρίδων, καὶ ἔχουσι κῦρος ἐφ' ὅσον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφήν καὶ τὰς 7 Οἰκ. Συνόδους, καὶ ἐνταῦθα κεῖται ἡ διαφορὰ τῆς Ἀνατολικῆς ἀπὸ τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὰ σύμβολα, ὅτι τὸ ἀπόλυτον τούτων κῦρος προέρχεται ἐκ τῶν Οἰκ. Συνόδων, σχετικὴν δὲ μόνον δύναται νὰ ἔχῃ αἱ ὑπὸ τούτου, ἢ ἐκείνου τοῦ Πατριάρχου ἢ ὑφ' οἵαδεῖποτε Τοπ. Συνόδου ἀποφάσεις, ἐνῶ ὁ Πάπας περιβαλλόμενος τὸ ἀλάθητον, διηνεκῶς δογματίζει. Ἴσως ἐννοῇ τις εἰς τοῦτο καὶ ἐκλάβη τὴν ἐμμονὴν εἰς τὰς Οἰκ. Συνόδους ὡς περιορισμὸν καὶ στασιμότητα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ὡς ὀρθῶς ἀντιπαρατηρεῖ ὁ Λυκούργος, «αἱ Οἰκ. Σύνοδοι δὲν ἔθεσαν ὄρια περιοριστικὰ τοῦ νόου, ἀλλὰ βάσιν τῶν θεολογικῶν ἐρευνῶν»⁵ Μόνον ἐν Οἰκ. Συνόδοις ἐκδηλοῦνται τὸ ἀκραφνὲς φρόνημα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον «σύλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας»⁶ καὶ ὅπως ὁ νόμος ἵνα στηριχθῇ, δεόν νὰ ἦ ἀπαύγασμα τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς δογματικοῖς ζητήμασι γνώμων καὶ κανὼν τῆς ἀληθείας εἶναι ἡ θέλησις καὶ ἀπόφανσις τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις πρὸς καταπολέμησιν τῶν νέων δοξασιῶν μετὰ προηγηθεῖσαν ζωηρὰν συζητήσιν καὶ ἀνάπτυξιν συνέρχεται ἀδιάστως καὶ ἀποφαίνεται ὁμοφώνως

1 Αὐτ. 46.

2 Δικαίως ὄθεν περιελήφθη ἐν τῷ διαγράμματι τῆς μελλούσης Οἰκ. Συνόδου καὶ ἡ ἐγκρισις τῶν βιβλίων τούτων Ἰδ. Γρ. Παλαμῶν Ζ' σ 55.

3 Διότι εὐκολώτερον ἠδύναντο νὰ νοθεύωσιν αὐτὰς ὄρα καὶ τὴν ψευδολογικέρειον Ὁμολογίαν, παρὰ τὴν τοιαύτην κοινὴν σχεδὸν γνώμην, ὁ κ. Μπαλάνος διίσχυρίζεται, ὅτι αὕτη εἶναι ἔργον τοῦ Λουκάρεως προτεσαντίστουτος Ἰδ. Ἡ ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1906) σ. 5 ἐ' καὶ περὶ τῆς τοῦ Μορίλα Διαμαρτυρούμενοι τινες καὶ Δυτικαὶ διίσχυρίσθησαν, ὅτι ἐν τῷ λατινίζει καὶ ἐν ἑτέροις λουθηρανίζει [Συμβ. Μεσολ. Α' 368].

4 Ἰερομν. μ'. ἐπιθε Θεολ. Α' 47. καὶ Παραρτ. Ἰερομν. 189 ἐ σημ. διεξίτωναν τὴν ἀριστοτεχνικὴν ὄντως κατὰ Μπαλάνων ταύτην ἀνάπτυξιν τοῦ Λυκούργου, ὅσοι νῦν ἐνόμισαν ἔργον καὶ δικαίωμα Πατριαρχῶν καὶ Μητροπολιτῶν τὸ ἀπεφασίζειν καὶ δογματίζειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

5 Ἰδ. Βελανιδιώτην, ἐν Ν. Ἡμερ. Ὀκτ. 25)5 1907.

6 Α'. Τιμοθ. 3,15

συνεργεῖα καὶ ἐπιφοιτήσῃ τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος
ταῖς γραφαῖς ταῖς ἀγίαις ἐπακόλουθα καὶ ταῖς ἱεροῖς δόγμασιν ὁμολογῶν.

Οἰδερίαι σχεδὸν τούτων τῶν προϋποθέσεων ἐτηρήθη κατὰ τὴν σύν-
ταξιν τῶν νέων ἔμολογιῶν, φερουσῶν καθαρῶς πολεμικὸν χαρακτήρα·
ὑπῆρξαν μάλιστα αὐταὶ ἢ ἀπετηρία τῆς ἀναπτύξεως τῆς Συμβολικῆς,
σχοῦσης τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος· τέως σύμβολα ἦσαν μόνον
τὰ β οἰκουμενικά, πρῶτοι οἱ διαμαρτυρόμενοι τῇ λέξει ταύτῃ ἀπέδωκαν
σημασίαν εὐρύτεραν, ἀποκαλέσαντες οὕτω καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ὁμολογίας,
τὰ publica et ab omnibus approbata scripta συμβολικὰ διβλία.
Τότε ἐγνώρισαν οὗτοι τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἀπαντήσεων
κυρίως τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' δημοσιευθεῖσων τῇ 1584 ὑπὸ
τὸν τίτλον : Acta et scribta theologorum Wirtembergensium et
Patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae κτλ. ἀλλ' αὐταὶ ἀρνη-
τικῶς ἐκτεθεῖσαι τὰ τῆς πίστεως περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἀναίρεσιν παν-
τός, ὅπερ οὐ συμφώνει τῷ πνεύματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἑλληνι-
κῆς Ἐκκλησίας, ἐξαίρουσαι ἰδίᾳ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀξίαν, ἣν ἤρ-
νοῦντο πάμπαν οἱ διαμαρτυρόμενοι, δὲν εἶνε λοιπὸν «ἀκριβῆς ἔκ-
σις τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως» ἀφ' ἧς καὶ μόνης θὰ ἠδύνατο
νὰ γνωρισθῇ τις κατὰ βάθος τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν.

Τοιαύτη που ἦν ἡ γνώμη τοῦ Λυκούργου περὶ τῆς ἀξίας τῶν μετὰ
τὴν ἄλωσιν ὁμολογιῶν, ὧν «οὐδέλωσ ἀρνεῖται τὴν συμβολικὴν ἀξίαν,
ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποδίδωσιν αὐταῖς ἀπόλυτον καὶ ἀδιαφιλονεικῆτον κύρος,
ταῖς οἰκουμενικαῖς ἀποφάνσεσιν ἰσοστάσιον, ἅτε ἐξ ὠρισμένων δεδομένων
καὶ χρονικῶς περιωρισμένων προκληθείσαις καὶ συνταχθείσαις, καὶ ἡ
γνώμη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλῶς ὡς διδασκαλία αὐθεντικῆ τῆς
Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας». Κατὰ ταύτην διακρίνονται σαφῶς ὡς
πρὸς τὸ κύρος καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἀποφάνσεων τῶν Οἰκ. Συνόδων, αἱ
τῶν τοπικῶν καὶ οἱ ὅροι καὶ κανόνες τῶν πατέρων, διὸ καὶ κατὰ τὸν
Βαλοσαμῶνα «πολλοὶ ἀξιοῦσι μὴ κρατεῖν ταῦθα, ὡς μὴ γενόμενα παρ'
οἰκ. συνόδων, μηδὲ παρὰ βασιλέων κρατυχθέντα»¹, καὶ οἱ τοῦ ἱεροῦ Πη-
λίου ἐκδόται ἀπαριθμοῦντες «τὰ κοινῶς θεωρούμενα ἀξιώματα εἰς ὄλους
τοὺς κανόνας» ἀναφέρουσι καὶ ταῦτα : «Πρέπει νὰ ἠξεύρῃ κάθε ἕνας
ὅτι κατὰ τὸ δ' κεφ. τοῦ α' τίτλου τοῦ Φωτίου, οἱ κανόνες δὲν ἐκτίθενται
ἀπὸ ἑνα ἐπισκοπον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς κοινότητος καὶ συνόδου τῶν ἐπισκό-
πων, καθὼς ὁ μζ' Βασιλείου λέγει : «τοὺς πλείονας ἐπισκόπους ἐν ταῦτῳ
γενέσθαι καὶ οὕτως ἐκθέσθαι τὸν κανόνα», καὶ ὁ ζ' Νύσσης λέγων : «τὸ

¹ Συμβολ. Μεσολ. Α. 4.

² Ράλλη καὶ Ποτῆ Σύνταγμα Β' 311 ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ β' τοῦ Σ' ἐπικυ-
ροῦντος καὶ τῶν τοπ. συνόδων τοὺς κανόνας καὶ τινῶν ἀγίων πατέρων, ὅπερ ὡς
σημειῶδες ἀναφέρει ὁ ἐρμηνευτής.

καθ' ἡ μ ᾶ ς εἰς ἐξουσίαν κανόνων οὐκ ἀξιόπιστον», καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν σύστασιν τῶν κανόνων, ὡς πρὸς δὲ τὸ κύρος καὶ τὸν ὑποχρεωτικὸν αὐτῶ λόγον πάνυ προσφωδῶς ἀποφαίνεται ὁ ἱερεὺς Φώτιος: «Τὰ μὲν οἰκουμενικαῖς καὶ κοιναῖς τυπωθέντα ψήφοις, πᾶσι προσήκει φυλάττεσθαι, ἃ δε τις τῶν πατέρων ἰδίως ἐξέθετο ἢ τοπικῆ διαορίσατο σύνοδος τῶν μὲν φυλαττόντων τὴν γνώμην παρίστησι δεσποταίονα, οὐ μὴν καὶ τοῖς γε μὴ παραδεξαμένοις τὸ παρορᾶν ἐπικίνδυνον»². Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ταῦτα δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ κώδικι τῆς πίστεως καὶ νὰ ἀποτελέσωσι τὴν ἄμεσον πηγὴν τῆς Δογματικῆς ὑπὸ οἴκ. Συνόδου ἐπικυρουμένα· ἀπὸ γὰρ τοῦ κυρωθῆναι τοὺς παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων καθ' ἑκάστην Σύνοδον συντεθέντας κανόνες, στηρίζονται πασῶν τῶν συνόδων τὰ θεσπίσματα, λέγει ὁ Βαλσαμών,³ τότε ἐξ ἑμὸν δύναται νὰ γένηται ἀδιακρίτως χρῆσις αὐτῶν. Προκειμένου ὁμως περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁμολογιῶν ἢ ἐκθέσεων ὀρθοδόξου πίστεως ἐν τοπικαῖς συνόδοις ἐκτεθεισῶν ἢ ὑπὸ ἀτόμων συνταχθεισῶν, αὗται μόνον ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς ἐκκλησιαστ. διδασκαλίας δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν ἐφ' ὅσον συμφωνοῦσι πρὸς αὐτὴν, ἀφοῦ μάλιστα ἔχουσι ἤδη ὑπὸ τῆς πανορθοδόξου ἐκκλησίας ἀναγνωρισθῆ ὡς ὀρθαὶ τῆς πίστεως ἐκθέσεις, «ἂν καὶ δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑποχρεωτικὴν δύναμιν» ἴσην πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων.⁴

Μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν τοῦ Λυκούργου ἐν τῷ φροντιστηριακῷ αὐτοῦ λόγῳ ἦν καὶ ὁ Ρώσος ἱερεὺς τοῦ Βερολίνου Βασ. Πολυσαάδωφ, ὅστις λίαν προσεδλήθη ἀκούσας ταῦτα περὶ τῶν ὁμολογιῶν, ἐν αἷς συμπεριλαμβάνετο καὶ ἡ τοῦ μητροπολίτου Κιέβου Πέτρου Μογίλα, «ἥτις κατ' αὐτόν, καθὼ ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τῶν 4 πατριαρχείων, ὀφείλει θεωρεῖσθαι θεόπνευστος καὶ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς εἶναι ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας»⁵. Τὸ κήρυγμα τοῦ Λυκούργου ὑπήρξε πέτρα σκανδάλου, διὸ καὶ σφοδρὸν ὁ Πολυσαάδωφ ἤγειρε κατ' αὐτοῦ πόλεμον, ὅστις ὁμολογουμένως ἐπηύξησε τὴν δόξαν τοῦ ἑλληνοῦ ἐπιστήμονος, ἀποδείξας αὐτὸν ἐγκρατέστατον τῆς θεολογίας καὶ ὀρθοῦ τῶν δογμάτων ὑπέρμα-

1. Πηδάλ. ἔκδ. 1908 σ. 13 σημ. 8.

2. Ἐνθ' ἄνωτ. 146 σημ. 1.

3. Σύνταγμα Β' 217.

4. Ἀνδρούτσου Δογμ. 20. Συμβολ. Μεσολ. Α' 13. Μόνον ὁ Ζ. Ρώσης ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀπὸ τῆς Ζ' οἴκ. Συνόδου καὶ ἐξῆς ὑπάρχοντος κενοῦ, ἵνα μὴ ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκηται ἐν μετῴρω καταστάσει καὶ ἀβεβαιότητι περὶ πολλῶν δογμάτων, καὶ ἵνα τεθῆ φραγμὸς κατὰ τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἑτεροδόξων, φρονεῖ ὅτι αἱ ὁμολογίαι αὗται ἔχουσι αὐθεντικὸν καὶ ὑποχρεωτικὸν κύρος» Δογματ. Α' 59.

5. Ἱερομν. λθ'.

χον¹. Ὁ Λυκούργος δὲν ἠρνήθη τὸ κύρος τῶν ὁμολογιῶν τούτων, πολ-
λοῦ γε καὶ δεῖ² καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ ὁμιλῶν «περὶ
ζώσης ἐκκλησίας», ἥτις δὲν ἦτο μὲν μετὰ τὴν ἀλπισιν λιπαρωτάτη ὡς
καὶ πρὶν, ἀλλὰ δὲν ἐπαύσεν ὀπωσδήποτε προάγουσα τὴν θεολογ. ἐκκλή-
μην³, ἀλλ' ἀπεφαίνεται ὅτι αὐταὶ «οὐκ ἔχουσι κύρος καθολικὸν παρ' ἡ-
μῖν» καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ τῆς ἀνατολ. ἐκκλησίας πλάνας τῶν
εὐρωπαϊῶν ὑπεστήριζεν «ὅτι οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη πλήρης καὶ
τελεία ἔκφρασις τοῦ βίου τῆς ἀνατολ. ἐκκλησίας, τιαυτῆ δηλονότι, ἐξ
ἧς ὁ ξένος ἠδύνατο ἀκριβῶς κατανοῆσαι τὸ πνεῦμα καὶ τὰς διδασκαλίας
αὐτῆς»⁴. Καὶ τοῦ κανόνος τούτου ἐξαιρέσιν δὲν ποιεῖ ἢ τοῦ Μαγίλα καὶ
τοὶ πληρεστέρα καὶ συστηματικώτερα τῶν λοιπῶν⁵: συνετάχθη πρὸς
καταπολέμησιν τῶν Ἰησουιτῶν, οἵτινες εἶχον εἰσδύσει τότε εἰς τὴν Λι-
θουανίαν καὶ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ρωσσίας πρὸς προσηλυτισμὸν,
ἐκδόντες καὶ Κατήχησιν ἐν Κιέβῳ τῷ 1682,⁶ καὶ αὕτη λοιπὸν ἐγράφη
ἐξ ὀρισμένης περιστάσεως καὶ πραγματεύεται κυρίως περὶ πίστεως
καὶ τῶν καλῶν ἔργων, παραλείπονται δὲ πλεῖστα ἄλλα καθο-
λικὰ ζητήματα σύμπασαν τὴν ἐκκλησίαν ἀφορῶντα, ὅθεν δὲν ἔχει οἰκου-
μενικὸν κύρος. Ἠναγκάσθημεν νὰ καθορίσωμεν κάλλιον τὴν θέσιν ταύ-
την τοῦ Λυκούργου, διότι ἐντεῦθεν ἐξεκολάφη δεινῆ τις κατ' αὐτοῦ κα-
τηγορία ἐπὶ προτεσταντισμῷ καὶ ὀρθολογισμῷ, πολλοῦ θορύβου διὰ τοῦ
τύπου προκληθέντος, κλονίσαντος πολλῶν τὰς πεποιθήσεις κα' ἥτις καὶ
ἔπειτα πολλάκις κατὰ τοῦ ἱεράρχου ἐξετοξεύθη καὶ ἐχάλκυσσε ταῦτα
πάντα κακία καὶ φθόνῳ πανοραβιστοῦ, ὁ αἰδεσιμώτατος Πολυσσάδωφ
καθηγητῆς γενόμενος τῆς ἐν Πετροπόλει Ἀκαδημίας, «ὅστις, ὡς λέ-
γει ὁ Λυκούργος, μὴ ἀνεχόμενος βλέπειν Ἕλληνα ὀπωσδήποτε μεταξὺ
τῶν ξένων εὐδοκιμοῦντα, παραλόγου δραξάμενος ἀφορμῆς, ἔγραψεν ὅσα
ἔγραψε καθ' ἡμῶν, προσβάλλον περι τὰ ἱερώτατα, ἐν' οὗτω καταθεα-
τρίσῃ τοὺς Ἕλληνας ὡς μὴ ἐμμένοντας τῇ πίστει τῶν πατέρων αὐτῶν»⁶.
Οὗτος οὖν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ σπουδαιωτέρῳ θεολ. περιοδικῷ τῆς Ἀκα-
δημίας, τῇ «Πνευματικῇ Ὁμιλίᾳ» καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ «ἐπίκρι-

1. Ἐπιθι αὐτ. «ὁ Ρῶσος Πολυσσάδωφ ἐλέγχων καὶ ἐλεγχόμενος» σελ. 171-224· οὗτος ὅμως ἐξελθὼν τοῦ φροντιστηρίου παρόντων καὶ τῶν ἑλλήνων φοιτητῶν συνεχάρη τῷ Λυκούργῳ εἰπὼν ὅτι «κατεγοητεύθη» αὐτ. 187.

2. Ἱερομν. ἰθ.

3. αὐτ. 198 σημ.

4. κατὰ τὸν κ. Ἀνδρουτσὸν «ἀποπνέει τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδ. ἀνατολ. ἐκκλησίας ἐν ὅλῃ τῇ ἀρχαιοπρεπείᾳ καὶ ὅπως διήκει διὰ τῶν μεγάλων. πατέρων.. ἀπομένον ἐσσεὶ τῆς ὀρθοδοξίας μνημεῖον πολυτιμώτατον...» Συμβ.

35. Ὁμοίᾳ που φθέγγεται καὶ ὁ κ. Μεσολωρᾶς Συμβ. Α 367-9.

5. Αὐτ. σελίς 363.

6. Ἱερομν. Παραφτ. 172.

σιν περί τῆς ζωσῆς πίστεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας»¹ καὶ μακρὸν υπόμνημα, ὅπερ ἐπιστέλλει πρὸς τὸν καθηγητὴν Στράου, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ὁμολογίας τοῦ Μογίλα, ἣν κηρύττει ἰσοδύναμον ταῖς ἀποφάσεσι τῶν οἰκουμ. συνόδων! Ἄλλ' ὁ πανοῦργος Πολυσοῦδωφ δὲν ὑπογράφεται ἐν αὐτῇ ἐπιφ. τῶν δύο πραγματείων, ἀλλὰ πλαστογραφεῖ Ἑλληνά τινα Παιμενίδην, ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως, ὅπερ ἀποδεικνύει τὸ ψεῦδος τῶν γραφομένων, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πρὸς τὸ θεατρίσαι τοὺς Ἑλληνας. Τὰ γραφόμενα ἐνταῦθα ὑπ' αὐτοῦ εἶναι καθαρὸς λιβελλὸς πλήρης ἀντιφάσεων καὶ μέχρις ἀηδίας ἐξεζητημένων κατὰ τοῦ Λυκούργου συκοφαντιῶν καὶ διαβολῶν, ὡς καὶ κατὰ τῆς ἑλλην. ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους. Ταῦτα ἐγράφοντο τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1858. Ἀρχομένου τοῦ Νοεμβρίου ἐπανελθὼν ὁ Λυκούργος ἐκ Γερμανίας καὶ παρασιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Χριστοποῦλου ἤκουσεν αἰφνης παρ' αὐτοῦ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης². Ἐκ Ρωσσίας, ἔνθα αἱ κατὰ τοῦ Λυκούργου συκοφαντίαι ἐκυκλοφόρου ἐνρύτατα, μετηνέχθησαν καὶ εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τῶν ἀντιτέχνων αὐτοῦ φοβουμένων μήπως παραγκωνίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἰσόδου. Φίλος δέ τις ἐκ Πετροπόλεως παρατηρήσας ἐκ τῶν ἐν τῷ Α. τεύχει τοῦ Ἱερομνήμονος γραφομένων τὴν ἑλλειψιν, αὐθορμήτως ἐπεμφε τῷ Λυκούργῳ τὰς διατριβὰς ταύτας ἐκ τοῦ ρωσικοῦ μεταγλωττίσας³. Τίς ὁ φίλος, οὗτος ὁ τόσῳ εὐγενῆς καὶ φιλόπατρις, ὁ Λυκούργος σκοπίμως ἴσως ἐνα μὴ δυσχεράνη τὴν ἐν Πετροπόλει θέσιν αὐτοῦ, ἀπεισιώπησεν. Ἦδη ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βρυεννίου μανθάνομεν ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἀποδέκτης αὐτῆς Ἀλέξανδρος Λάσκαρις ὁ Βυζάντιος. Καὶ τοῦτο ἀσφαλῶς δεδαιούται ἐξ ὧν οὗτος ἐπιστέλλων γράφει πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Γερμανίᾳ σπουδάζοντα. «Γράψον μοι.... καὶ περὶ τοῦ σπουδάσαντος ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις Ἑλληνοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου. Περὶ τούτου τοῦ νέου ὁ πρῶτον ῥώσσοις ἱερεὺς τοῦ Βερολίνου ἔγραψε διατριβὴν τινα τὸν Φεβρουάριον τοῦ παρόντος ἔτους κατηγορῶν αὐτὸν ἐπὶ ἐκκλίσει ἀπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι τοῦτο ἀληθές; ὁ Λυκούργος γράφει ἤδη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ Περιῶδ. συγγράμματι «Ἱερομνήμων», ἀλλ' ἑλλειπῶς, ἐπειδὴ καὶ δὲν ἀνέγνω τὴν διατριβὴν τοῦ ῥώσσου. Σὺ ποίαν ἰδέαν ἔχεις περὶ

1. Ἴδε ταύτην αὐτ. σ. 174-188.

2. Αὐτ. 217-8 τὸ υπόμνημα ἐν σελ. 188-254, ἣν ὁ Λυκούργος ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι κατὰ κράτος ἀνατρέπει καὶ κατακεραυνοβολεῖ θανασιμῶς τὸν ἄθλιον συκοφάντην. Ὁ ἔλεγχος οὗτος προδίδει τὴν θαυμασίαν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν εὐρυμάθειαν τοῦ ἱεράρχου.

3. Ἱερομν. Παρ. 361.

4. Αὐτόθ. 171.

αὐτοῦ» ; ¹ Ἐκ τούτου ἀφορμὴν λαμβάνων ὁ Βρυέννιος γράφει ἐκ Βερο-
λίνου τὴν σπουδαίαν ἐπιστολὴν ἀπὸ 19ης Μαρτίου τοῦ 1860 πληρο-
φορῶν τὸν φίλον μετὰ πάσης σοβαρότητος καὶ εὐλικρινείας περὶ τῶν ἐν
Γερμανίᾳ σπουδῶν καὶ περὶ τῶν φρονημάτων τοῦ Λυκούργου, περὶ οὗ
~~λέγει καὶ ἐν τῶν ἡμετέρων τινὲς ἐξέφρασαν ὑπονοίας ἐν Γερμανίᾳ ἐτι-~~
διατριβόντος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ παραυτίκα καὶ τῶν ἀφ' ἡμέρας κρί-
νοντες ἔκρινον ἐπισφαλῶς, ὥσπερ δὴ καὶ αὐτοὶ ὕστερον διωμολόγησαν » ²
Οὕτω δὲ ἀναλαμβάνει χάριν αὐτῆς τῆς ἀληθείας καὶ μόνης ὁ Βρυέννιος
τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Λυκούργου, καὶ ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν τῶν κατ'
αὐτοῦ κατηγοριῶν εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἔννοιαν καὶ ὑπόληψιν, ἣν οἱ
ἡμέτεροι ἔχουσι περὶ θεολόγου ἐν Γερμανίᾳ σπουδάζοντος, κρίνοντες
αὐτὸν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ παρ' ἡμῶν ἐν κύκλῳ πανορθόδοξῳ διαμορφου-
μένου. Τούτου ἕνεκα ὁ ἐπιστολογράφος διὰ πολλῶν καὶ ἀκαταμαχῆτων
ἐπιχειρημάτων λίαν φιλοτίμως προσπαθεῖ νὰ ἄρῃ τὴν παρεξήγησιν
ταύτην ³ διὰ ζωνῶν δὲ χρωμάτων παριστῶν τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὸν
πνευματικὸν σάλον, ἐν ᾧ διακυμαίνεται ὁ ὀρθόδοξος σπουδαστής, ὁ τὴν
ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἐμπνεόμενος ἔδρας, καὶ
ἀπὸ ἀμφιβολίας εἰς ἀμφιβολίαν διηνεκῶς περιπίπτων, ὁ εὐρι-
σκόμομος ἐν τῷ σταδίῳ ἐκείνῳ, « καθ' ὃ πάντα τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως,
δοσά φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὁ μαθητὴς ἐκ τοῦ γυμνασίου δέον νὰ δοκιμασθῶ-
σιν ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς ἐπιστήμης, καὶ αἱ ἀλήθειαι τῆς θρησκείας
κατακτηθῶσιν ἐκ νέου, ὅπως ἀποδῶσι τὸ ἀθλον τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ
ἀγώνων, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλατ-

1. Ἡμερολ. τῆς Ἀνατ. 1879 σ. 346. Ὁ Λάσκαρις ἦν ἐκ τῶν μᾶλλον
εὐπαιδευτῶν κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. ἐπανεβλῶν εἰς Ρωσσίας ἐχημά-
τισε ἀρχιγραμματεὺς καὶ ἱεροκήρυξ τῶν Πατριαρχείων καὶ Σχολάρχης τῆς
Μεγ. τοῦ Γένους σχολῆς καὶ εἶτα Μητροπολίτης Σισανίου. Ἀπέθανε δὲ μόλις
τὸ 35 ἔτος τῆς ἡλικίας αἰών. Ἐν Ρωσίᾳ διατρίβων μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ρωσ-
σικοῦ Σύντομον ἱερᾶν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης . .
ὑπὸ Ἀλεξ. Ἱεροδιακόνου τοῦ Λασκάρεως διδάκτορος τῆς θεολογίας καὶ ἱερο-
κήρυκος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας. Κ) πόλει 1856. Ὡς μητροπολί-
του δὲ ὑπάρχει ἐν Ἐδαγῶν Κήρυκι (1865 σ. 205—212) λόγος αὐτοῦ ἐκφωνη-
θεὶς τῇ Κυριακῇ τῶν Βαίων, κατὰ τῆς ἐπικρατούσης ἐτι καὶ νῦν ἐν Μακε-
δονίᾳ καὶ Ἡπειρῶ συνηθείας, καθ' ἣν τὰ κοράσια ἀποκλείονται τοῦ ἐκκλη-
σιασμοῦ, ἐκ σεμνοτυφίας, κατὰ πληροφορίας, ἃς μοι ἔδωκεν ὁ φίλος κ. Μαν-
Γεδεῶν. Ὁ ἀείμνηστος οὗτος ἱεράρχης εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν Τούρκων περι-
πεσοὺν ἐποτίσθη τῷ 1869 Μεγ. Πέμπτῃ τὸ κῶνειον, φεῦ! ὑπὸ ἱερέως τινὸς
τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ Παύλου, οὗτινος υἱὸς ἦν ὁ ἐθνομάρτυς γυμνασίαρχης
Σερρῶν Παπαπαύλου, κατακρουρηθεὶς κατὰ τὸ 1913 ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

2. Αὐτ. σ. 348.

3. Ἐπιθ. σ. 348—352 ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἀναγνώσῃ τις τὰς διδακτικῶ-
τάτας ταύτας σελίδας ἐνὸς τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν τῆς συγχρόνου ἱεράρ-
χίας. Ἰδ. περὶ αὐτοῦ Παπαδόπουλον σ. 591—600 βιογραφικῶς.

τοῦται, ἀντὶ νὰ περισσεύῃ, ἀραιουταί πως καὶ ἐξασθενίζεται, ἀντὶ νὰ ἀποβαίνῃ συμπαγῆς καὶ κραταιότερα» ἀλλ' ἐν τῇ δοκιμασίᾳ ταύτῃ καὶ ἐν τῇ μέσῳ τοῦ νέου τοῦτου κόσμου τῶν ἰδεῶν «ἀναφαίνεται, λέγει, λαμπρότερον ἢ ἐξαισία ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δύναμις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὁ θρίαμβος τῆς Ὁρθοδοξίας»¹ ἐπικαίρως δὲ παρενέμναι ἐν ταῦθα τὰ μεγάλα ὄνόματα, οἱ Εὐγένιοι, οἱ Θεοτόκαι καὶ οἱ Οἰκονόμοι, οἵτινες καίτοι εἰς ἐπαφήν ἐλθόντες μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων οὐδὲν ἔπαθον, εἰ καὶ «ἐκ τοῦ ἀσταθοῦς θεολογικοῦ ἐδάφους» διεληθόντες καὶ αὐτοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι σπάνια, λέγει, καὶ τὰ θεολογικὰ ναυάγια εἰς τοὺς ἐκ προσιμίων «εἰς νέας καὶ μεγαλητέρας πνευματικὰς κατακτησεὶς ὀργῶντας»².

Μετὰ τοιαύτην θαυμασίαν προπαρασκευὴν εἰσάγει ἡμᾶς ὁ ἐπιστολογράφος εἰς τὰ περὶ Λυκούργου, ὃν προλαβόντως ἐγνώριζεν ἐν ταῦθα ὡς συμφοιτητὴν· ὅθεν εἶπερ τις καὶ ἄλλος θὰ ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ τὰ κατ' αὐτὸν καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἡμῖν ἐν πιστοτάτῃ εἰκόνι· ἐκλυδωνίζετο μὲν πολλάκις ἐν τῇ σάλῳ τῶν δογματικῶν κυμάτων ὁσάκις πλησιότιος ἐχώρει, καὶ τότε κατέφευγεν εἰς τὴν προσευχὴν, ἐν ἣ εὗρισκε τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς ὑπὸ τὸ ἱλαρὸν τῆς θείας χάριτος φῶς καὶ οὕτω ἀπετρέπετο ἐκ τοῦ ναυαγίου· σωζόμενος δὲ πάλιν μετὰ μελλόνος ἀγάπης ἐπέστρεφεν εἰς τὴν θεολογικὴν σφαῖραν, ἀφ' ἧς πρὸς στιγμὴν εἶχεν ἀπομακρυνθῆ· «Ἡ κεντρομόλος δύναμις τῆς ὀρθοδοξίας ἐνεφανίζετο ἀείποτε ἐν αὐτῷ ἰσχυρότερα κατὰ τῆς κεντρόφυγος τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καὶ κενῆς ἀπάτης, τὸ δὲ καταχθόνιον τῶν ὑπερκριτικῶν μέλος «δὸς μοι πᾶ στώ», ὅπερ πανταχόθεν ἀντήχει εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπεστρέφετο. Ὁ Ἀλέξανδρος αὐξανόμενος καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ, ἐπεθύμει μὲν τῇ ἀληθείᾳ περισσότερο φῶς εἰς τοὺς ἐν Χριστῷ ἀποκρῦφους θησαυροὺς τῆς σοφίας καὶ γνώσεως καὶ τίς ἐγκύπτων εἰς τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον δὲν ἔχει στιγμὰς καθ' ἃς ἐφίεται πλείονος φωτὸς ἐπὶ τὸ ἱερὸν σκότος τὸ περικαλύπτων τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας; Ἐγίνωσκεν ὅμως πάλιν λογισμοὺς καθαιρεῖν καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαϊρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ»³. Δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε θαυνοσυστέρα καὶ καλλιτεχνικωτέρα ἅμα ἔκφρασις, ἀλλ' οὔτε καὶ λαμπρότερα καὶ εἰλικρινεστέρα μαρτυρία περὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ ἀμειώτου τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Λυκούργου νὰ ἐξενεχθῇ καὶ νὰ δια-

1. Αὐτ. σ. 350.

2. Αὐτ. σ. 351.

3. Αὐτόθι σελ. 351-2.

τυπωθῆ! Εἶτα ὁ σοφὸς Βρυέννιος ἐν ἀγανακτῆσει δικαίᾳ ἐπιφέρει: «Ποῖον δ' ἄρα ἦν τὸ μέγιστον παράπτωμα τοῦ ἀνδρός, ἕπερ τηλικαύτην προσετρίψατο μομφὴν εἰς τὸ ὄνομά του;» Καὶ εὐρίσκει οὗτος ἑ τὸσφ βαθεῖς τοῦ θίου καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ Λυκούργου ἐρευνητῆς ἐν καὶ μόνον αὐτοῦ ἐλάττωμα, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀρέλειαν καὶ τὸ φιλελεύθερον, μεθ' ὃ οὗτος εἶωθε τοῖς πᾶσι νὰ ἐκφράζῃ τὰς ἀπορίας καὶ τὰς ἀμφιβολίας αὐτοῦ καὶ δὴ πρὸ τοῦ τυχόντος¹. Ἐν τέλει δὲ ὁ δεινὸς οὗτος ἀνατομεύς καὶ ψυχολόγος ἐκφέρει μετὰ τῆς μᾶλλον νηφαλλίου σκέψεως τὴν περὶ τοῦ Λυκούργου ἐτυμηγορίαν οὕτως ἀποφαινόμενος: «Ὅτι μὲν οὖν ἐξέπεσε τῆς πατρῴας ὀρθοδοξίας Ἀλέξανδρος ὁ Λυκούργος, οὔτε γινώσκω οὔτε γράφω» ὅτι δὲ διήλθε τὰς σχολὰς τῆς Γερμανίας ἐλευθέρως καὶ ἀπροκαταλήπτως μαθητεύων, καὶ τὰ πάντα ἀνερευνῶν καὶ συζητῶν καὶ δοκιμάζων καὶ οἶδα καὶ διαβεβαιουμαι ἐπιμαρτυρῶν, φρονῶ δὲ ὅτι μεγάλως ἂν ἤδικει τις αὐτὸν συνδιαλεγόμενος αὐτῷ ἐνταῦθα, εἰμὴ ἔκρινε καὶ ἀπεφαίνετο περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ μαθητευομένου, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ τὸν κόσμον ἐνῷ ἔζη, καὶ ἰδίως, τὸν εὐρύτατον θεολογ. οὐρανὸν τῆς Γερμανίας, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὤφειλεν ὡς παράδοξός τις δορυφόρος στρεφόμενος οὐχὶ περὶ ἕνα ἀλλὰ περὶ μυρίους ποικιλοφώτους ἀστέρας, νὰ δανείζηται τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. «Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν διεβίωσεν ἐνταῦθα ὡς καλὸς στρατιώτης, ἐναπεδύθη εἰς τὸν μέγαν τῆς πίστεως ἀγῶνα, εἰσῆλθεν εὐθαρσῶς εἰς τὸ πεδὸν τῆς μάχης καὶ ἐξῆλθε ζῶν καὶ τροπαιούχος...» Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐν Γερμανίᾳ Λυκούργου. Οὕτω δὲ εἶχε διανύσει οὗτος ἤδη διετίαν δρῶν πνευματικῶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι: καὶ εἶχεν ἀποκτήσει τὴν φήμην τοῦ μεγάλου ρήτορος καὶ τοῦ σοφοῦ συγγραφέως. Καὶ τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τοῦ ἀκροτελευτίου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βρυεννίου: «Ἴδου ἀγαπητέ μοι Ἀλέξανδρε, γράφει, πῶς ἐγὼ κρίνω καὶ ποῖαν ἰδέαν ἔχω περὶ τοῦ ὀμωμένου σου ταύτου θεολόγου, τοῦ εὐ γ λ ω τ τ ο τ ἔ ρ ο υ ἰ σ ω ς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς νεωτέρᾳ γενεᾷ τῶν θεολογούντων. Τίς δὲ καὶ ὁποῖός ἐστι νῦν, οἶδαμεν καὶ σὺ καὶ ἐγὼ καὶ πάντες οἱ τὸν «Ἱερομνήμονα ἀναγινώσκοντες»².

1. Αὐτ. σελ. 352.

2 Αὐτ. 353. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο μετ' ἐλαίνου, λέγει, ἀνέφερον πολλὰ περιοδικὰ καὶ ἑφημερίδες τῆς Γερμανίας καὶ δὴ ἡ Protestantische Kirchenzeitung. Ἐν τῷ φύλλῳ τούτῳ ἀνέγνων χθὲς μετὰ πλείστης ὀσης χαρᾶς καὶ τὴν ὄντως εὐφρόσυνον ἀγγελίαν, ὅτι οἱ πλοῦσιοι μονᾶχοι τοῦ "Ἄθω κατήλθον εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀγοράσωσι τυπογραφεῖον καὶ προμηθευθῶσι στοιχειοθέτας ἐπὶ σκοπῶ, ἵνα δημοσιεύσωσι διὰ τοῦ τύπου τὰ μήπω ἐκδεδομένα χειρόγραφα, ὅσα ἐναπόκεινται ἐκεῖ τεθῆσανρισμένα καὶ μίαν ἐκκλ. ἑφημερίδα». Καὶ ἡ σπουδαία αὕτη ἰδέα δυστυχῶς καίτοι πάντοτε μελετᾶται:

Ὁ Λυκούργος λοιπὸν δρέψας ἀφθόνους τὰς δάφνας ὡς φοιτητῆς ἐν Γερμανίᾳ δρέπει τὰύτας ἀφθονωτέρας ὡς ἐπιστήμων ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι διὰ σοβαρᾶς καὶ ἐντίμου ἐργασίας. Ἄλλ' ὅσον οὗτος ἐντείνει πρὸς τοῦτο τὰς δυνάμεις, τόσον ἐξ ἄλλου καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ γλωσσαλοῦντες καὶ βυσοδομοῦντες ἀγωνίζονται διαβολαῖς καὶ ραδιουργίαις, ὅπως ἀνακόψωσι τὴν πρὸς τὰ πρῶτα φορὰν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀντίδρασις αὐτῆ ἠκούστο καὶ μέχρι τῆς Γερμανίας, ὅτε μετὰ πόνου φυγῆς ἐπιφέρει ὡς κατακλιθεὶς τῆς ἐπιστολῆς ὁ φιλόπατρις Βρυένιος, ἀναφωνῶν: «ὀλέπεις πόσον σκοπίμως σπεύρουσιν οἱ Σκῦθαι;» Δυστυχῶς οἱ πανσλαβισταὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ πληρέστατα καὶ μετέφερον τὸν κατὰ τοῦ Λυκούργου πόλεμον ἐπὶ ἐδάφους Ἑλληνικοῦ καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τοὺς μικροὺς Ἕλληνας νὰ θάλλωσι τὰ ἰσόβλα κατὰ τοῦ Λυκούργου δέλη, ὅστις ἦν τότε ἡ μεγαλητέρα δόξα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ καύχημα τῆς Ἐκκλησίας.

(ἀκολουθεῖ)

δὲν ἔλαβε σάφκα καὶ ὅστέα μέχρι σήμερον. Ἐκφράζει δὲ τὴν λύπην ὁ Βρυένιος διότι ἀνέγνω κατωτέρω περὶ τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ, ὅτι «τὸ Ἑλληνικὸν ἱερατεῖον ὑποπτύει τοὺς ἐκδότας τοῦ «Ἱερομνήμονος» ὡς νεωτεριστὰς καὶ διαμαρτυρομένους».